

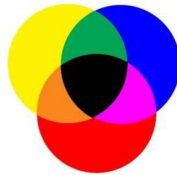
Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών
Institute of Historical Research

ÉCOLE FRANÇAISE D'ATHÈNES
ΓΑΛΛΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΑΘΗΝΩΝ

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΟ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ

**Πολιτισμικές μεταφορές
Διαμεσολαβήσεις και διαμεσολαβητές
στη σύγχρονη Ελλάδα
(1830 - 1940)**

Περίληψεις Ανακοινώσεων

Αθήνα
10 - 11 Δεκεμβρίου 2020

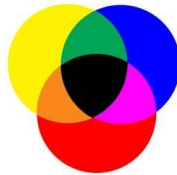
Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών
Institute of Historical Research

ÉCOLE FRANÇAISE D'ATHÈNES
ΓΑΛΛΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΑΘΗΝΩΝ

COLLOQUE
EN DISTANCIEL

**Transferts culturels
Médiations et médiateurs
en Grèce moderne
(1830 - 1940)**

Résumés des Communications

Athènes

10 - 11 décembre 2020

Το συνέδριο *Πολιτισμικές μεταφορές: Διαμεσολαβήσεις και διαμεσολαβητές στη σύγχρονη Ελλάδα, 1830-1940* (10-11 Δεκεμβρίου 2020) διεξάγεται στο πλαίσιο του ερευνητικού έργου *Πολιτισμικοί διαμεσολαβητές ανάμεσα στην Ελλάδα, τη Γαλλία και άλλες ευρωπαϊκές χώρες (1830-1974)*, το οποίο εκπονείται στο Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών και τη Γαλλική Σχολή Αθηνών (Projet quinquennal, 2017-2021).

Le colloque *Transferts culturels: médiations et médiateurs en Grèce moderne, 1830-1940* (10-11 décembre 2020) se tient dans le cadre du programme de recherche *Médiateurs culturels entre Grèce, France et autres pays européens (1830-1974)*, qui se déroule à l'Institut de recherches historiques de la Fondation hellénique de la recherche scientifique et l'École française d'Athènes (Projet Quinquennal, 2017-2021).

Το συνέδριο υλοποιείται στο πλαίσιο της Πράξης με τίτλο: «ΑΝΑΒΑΘΜΙΣ. Ανάπτυξη της ιστορικής έρευνας: μελέτες και ψηφιακές εφαρμογές.» και κωδικό MIS 5002357, η οποία εντάσσεται στη «Δράση Στρατηγικής Ανάπτυξης Ερευνητικών και Τεχνολογικών Φορέων» και χρηματοδοτείται από το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Ανταγωνιστικότητα, Επιχειρηματικότητα και Καινοτομία» στο πλαίσιο του ΕΣΠΑ 2014-2020, με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης).

Le projet « ANAVATHMIS. Recherche historique: études et applications numériques" (MIS 5002357) est mis en œuvre dans le cadre de «l'Action pour le développement stratégique du secteur de la recherche et de la technologie», financé par le programme opérationnel "Compétitivité, entrepreneuriat et innovation» (NSRF 2014- 2020) et cofinancé par la Grèce et l'Union européenne (Fonds européen de développement régional).

Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών
Institute of Historical Research

ÉCOLE FRANÇAISE D'ATHÈNES
ΓΑΛΛΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΠΑνεΚ 2014-2020
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ
ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Ταμείο
Περιφερειακής Ανάπτυξης

ΑΝΑΒΑΘΜΙΣ

Επιστημονική Επιτροπή

Lucile Arnoux-Farnoux

Γεωργία Γκότση

Σοφία Ματθαίου

Μαριλίζα Μητσού

Ουρανία Πολυκανδριώτη

Αλεξάνδρα Σφοίνη

Άννα Ταμπάκη

Οργανωτική Επιτροπή

Παναγιώτης Ελ Γκεντί

Σοφία Ματθαίου

Ουρανία Πολυκανδριώτη

Αλεξάνδρα Σφοίνη

Φιλίππα Χορόζη

ΠΕΡΙΛΗΨΕΙΣ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΩΝ

*

RÉSUMÉS DES COMMUNICATIONS

Στέση Αθήνη

**Ο διαμεσολαβητικός ρόλος της εικόνας
στο *Εθνικόν Ημερολόγιον* (1861-1871)**

Το ετήσιο *Εθνικόν Ημερολόγιον*, με τόπο έκδοσης το Παρίσι, εγκαινίασε την ελληνική παράδοση ενός νέου τύπου ημερολογίων, στο πρότυπο του *Almanach du magazin pittoresque* που, πέρα από τις θρησκευτικές γιορτές και τη μέτρηση του χρόνου με βάση τις φάσεις της σελήνης, προσέφερε ποικίλη ύλη, προσλαμβάνοντας έτσι τον χαρακτήρα του οικογενειακού, φιλολογικού περιοδικού. Αξιόλογο δείγμα του αλλόφωνου γαλλικού Τύπου αλλά και του ελληνικού διασπορικού Τύπου, απευθυνόταν σε ένα ευρύ κοινό, που συμπεριλάμβανε την ελληνική κοινότητα του Παρισιού, τον ελληνισμό του ελλαδικού κράτους, της διασποράς της Ευρώπης και της ομογένειας του οθωμανικού χώρου, αλλά και τους ξένους, κυρίως γάλλους, ελληνιστές.

Η εικονογράφηση καταλαμβάνει μεγάλο μέρος στις σελίδες του μέσα από ποικίλες μορφές: πορτρέτα, απεικονίσεις αρχαίων και βυζαντινών μνημείων του ελληνικού χώρου, νεότερων κτιρίων από την υπό ανοικοδόμηση Αθήνα, τοπία από την Ελλάδα και τον κόσμο, εφευρέσεις, γελοιογραφίες, καρικατούρες, διαφημίσεις κ.ά.). Βασική επιδίωξη του εκδότη Μαρίνου Παπαδόπουλου-Βρετού, γνωστού λογίου και δημοσιογράφου, που υπήρξε

δραστήριο μέλος της ελληνικής κοινότητας του Παρισιού, ήταν μέσα από την πλούσια εικονογράφηση να ικανοποιήσει πολλαπλούς στόχους: εγκυκλοπαιδισμό, ενημέρωση, ψυχαγωγία, κοσμοπολιτισμό, δικτύωση του ελληνισμού, συγκρότηση της εθνικής του ταυτότητας και προβολή της προόδου του.

Στην εισήγησή μου, αφού παρουσιάσω διαγραμματικά το εικονογραφικό πανόραμα του εντύπου, θα εστιάσω στη συνέχεια στο πάνθεον των προσωπογραφιών. Μέσα από τις 294 προσωπογραφίες, που συνοδεύονταν στο τέλος του τόμου από σύντομο βιογραφικό σημείωμα, στις οποίες συμπεριλαμβάνονταν ονόματα ελλήνων λογίων, αγωνιστών, πολιτικών, ευεργετών, όπως και ξένων ελληνοιστών και φιλελλήνων, ο Βρετός επιδίωκε να «προβάλει» τις πνευματικές ρίζες του νέου ελληνισμού, τους συντελεστές της παλιγγενεσίας, της εθνικής ανασυγκρότησης και των εθνικών διεκδικήσεων (Κρητική Επανάσταση), καθώς και τη συνδρομή του ξένου παράγοντα.

Αναστασία Αντωνοπούλου

**Ο Wilhelm Müller και ο Theodor Kind
ως πολιτισμικοί διαμεσολαβητές
μεταξύ επαναστατημένης Ελλάδας (1821-1829)
και γερμανόφωνου κόσμου**

Στο πλαίσιο της παρούσας ανακοίνωσης, εστιάζουμε σε δύο σημαντικούς γερμανούς διαμεσολαβητές, οι οποίοι με το λογοτεχνικό και φιλολογικό τους έργο (φιλελληνισμός της πέννας) στήριξαν αποφασιστικά την υπόθεση των αγώνων ανεξαρτησίας των Ελλήνων: τον ποιητή του γερμανικού ρομαντισμού Wilhelm Müller (1794-1827) και τον νομικό και λόγιο νεοελληνιστή Theodor Kind (1799-1868).

Η συνεισφορά του Wilhelm Müller στην ελληνική υπόθεση υπήρξε απaráμιλλη. Κατά τη διάρκεια των ελληνικών αγώνων εξέδωσε σπουδαίες ποιητικές συλλογές φιλελληνικού περιεχομένου, δημοσίευσε άρθρα στον γερμανικό τύπο και μετέφρασε ελληνικά δημοτικά τραγούδια (τη συλλογή Fauriel) στη γερμανική γλώσσα, δραστηριοποίηση για την οποία είχε λάβει από τους συγχρόνους του το προσωνύμιο Griechen-Müller (Müller ο Έλληνας). Ο Theodor Kind από την άλλη, υπήρξε ένας σημαντικός και ακάματος ελληνομαθής μελετητής του νεοελληνικού πολιτισμού. Στο διάστημα 1827-1866 εξέδωσε πολλές μελέτες πάνω στον νεοελληνικό πολιτισμό,

τη γλώσσα, την ιστορία και τη λογοτεχνία, με έμφαση στα ελληνικά δημοτικά τραγούδια.

Στόχος της παρουσίασης είναι να αναδείξει συνολικά τις προσωπικότητες και το φιλελληνικό έργο των δύο συγγραφέων, με εστίαση στις εκδόσεις ελληνικών δημοτικών τραγουδιών στα γερμανικά, που επιχειρούν και οι δύο στα χρόνια των ελληνικών αγώνων (ο πρώτος το 1825, ο δεύτερος το 1827), οι οποίες και προλογίζονται εκτενώς από τους ίδιους.

Στόχος είναι επίσης να συσχετιστεί η φιλελληνική τους δραστηριοποίηση με τα λογοτεχνικά και κοινωνικοπολιτικά συμφραζόμενα της εποχής: σε λογοτεχνικό επίπεδο με τον γερμανικό ρομαντισμό και τη σημασία που έδινε στο *Volksgeist*, και σε πολιτικό επίπεδο με την έμμεση έκφραση οικείων πολιτικών φιλελεύθερων αιτημάτων μέσω της προβολής τους στους αγώνες των Ελλήνων, γεγονός, βέβαια, που ουδόλως μειώνει τη διαμεσολαβητική σημασία του έργου τους.

Πέρσα Αποστολή

**Πολιτισμικές διαμεσολαβήσεις
μεταξύ ελληνικού και ιταλικού κόσμου
στα Επτάνησα του μεσοπολέμου:
Η περίπτωση
της Μαριέττας Γιαννοπούλου-Μινώτου**

Μεγάλο μέρος της πολυσχιδούς δράσης της ζακυνθίας λογίας, ερευνήτριας, λαογράφου, πεζογράφου, μεταφράστριας, κριτικού και εκδότριας περιοδικών Μαριέττας Γιαννοπούλου-Μινώτου (1900-1962) αφορά το πεδίο της πολιτισμικής διαμεσολάβησης, ιδίως μεταξύ του ελληνικού και του ιταλικού κόσμου.

Συγκεκριμένα, μεταξύ άλλων η Μινώτου ασχολήθηκε με τη μετάφραση, αποδίδοντας στα ελληνικά ιταλικές τραγωδίες του Ανδρέα Κάλβου, έργα του Ugo Foscolo, του Giacomo Leopardi, του Francisco de Sanctis, αλλά και άλλων λιγότερο γνωστών ιταλών συγγραφέων. Παράλληλα, δημοσίευσε πλήθος φιλολογικών, κριτικών, βιογραφικών και άλλων άρθρων και τόμων για τους προαναφερθέντες και άλλους δημιουργούς, καταλαμβάνοντας ιδιαίτερη θέση στη μελέτη της πρόσληψης του έργου τού Foscolo και του Leopardi στον ελληνικό χώρο αλλά και του ιταλόφωνου έργου του Κάλβου. Επιπλέον, μέσα και από τον ρόλο της ως εκδότριας ή συνεκδότριας περιοδικών (*Εύα Νικήτρια*, και ιδίως *Ιόνιος ανθολογία*),

καταπιάστηκε συστηματικά με την ενημέρωση για την πολιτιστική και εκδοτική κίνηση στην Ιταλία, δημοσίευσε βιβλιοκρισίες, ταξιδιωτικές εντυπώσεις, συνεντεύξεις κ.ά. Η δραστηριότητά της δεν περιορίστηκε όμως μόνο στο συγγραφικό και εκδοτικό πεδίο, αλλά επεκτάθηκε και σε ποικίλες δράσεις, καθώς, μεταξύ άλλων, πρωτοστάτησε στην προετοιμασία των εορτών για τα εκατόχρονα από το θάνατο του Ugo Foscolo (1927).

Στόχος της παρούσας ανακοίνωσης είναι να αποτυπώσει τους βασικούς άξονες του προσανατολισμού της Μινώτου σε ό,τι αφορά τις πολιτισμικές διασυνδέσεις μεταξύ του ελληνικού και του ιταλικού κόσμου κατά το διάστημα από τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αι. έως και τα τέλη του μεσοπολέμου, μια ιδιαίτερα κρίσιμη ιστορικά περίοδο, ιδίως σε ό,τι αφορά τις ελληνοϊταλικές σχέσεις και δη στα Επτάνησα. Λαμβάνοντας υπόψη τις ευρύτερες ζυμώσεις που λαμβάνουν χώρα το διάστημα αυτό, θα σχολιαστούν τα αισθητικά, ιδεολογικά και άλλα ζητήματα στα οποία εστιάζει, όπως και οι στοχεύσεις της σε συνάρτηση και με τους άλλους τομείς δραστηριοποίησης της, όπως η ενασχόλησή της με τα γυναικεία ζητήματα, αλλά και η συμμετοχή της σε διάφορους φορείς και συλλογικότητες: Ενδεικτικά, από το 1927 ως τον Οκτώβριο 1935 ήταν συνδιευθύντρια του γνωστού «μηνιαίου φιλολογικού και καλλιτεχνικού περιοδικού» *Ιόνιος Ανθολογία* που εξέδιδε ο σύζυγός της, Σπύρος Μινώτος, ενώ συμμετείχε ενεργά σε πνευματικούς,

επιστημονικούς και άλλους συλλόγους, όπως η «Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία Ελλάδος» (1920), η «Εταιρεία Ελλήνων Λογοτεχνών» (1935;) και ο «Συλλόγος Μεσαιωνικών Γραμμάτων» (1940).

Lucile Amoux-Famoux

**En marge de l'institution:
Les membres de l'École française d'Athènes
comme médiateurs culturels
entre la Grèce et la France (1846-1940)**

Les membres et anciens membres de l'École française d'Athènes (ÉfA), grâce à leur séjour de plusieurs années en Grèce, et à la connaissance approfondie du pays qui en découle, se révèlent des médiateurs culturels privilégiés entre la Grèce et la France. Si deux figures émergent particulièrement au début du XXe siècle, celles des néo-hellénistes Louis Roussel et Henri Grégoire (pr. 1906), beaucoup d'autres «Athéniens» ont été des agents actifs de ces transferts culturels entre les deux pays.

Les premiers membres, qui parcourent la Grèce à pied et à cheval, ne s'intéressent pas seulement aux inscriptions et aux vestiges antiques mais font aussi de nombreuses observations sur la langue, les coutumes ou les chants populaires, dont on trouve trace dans les mémoires qu'ils envoient à l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, leur autorité de tutelle. Et même lorsque leurs travaux deviennent plus proprement archéologiques, à partir des années 1870, cet intérêt pour la société qui les entoure ne disparaît pas, comme en témoigne leur correspondance et leurs écrits. Une fois rentrés en France, ils sont nombreux, parallèlement à leur activité professionnelle, à publier des articles sur

la Grèce dans des revues de grande diffusion, ainsi que des ouvrages destinés au grand public. Edmond About, le plus célèbre de ces anciens membres écrivains, ne doit pas faire oublier tous ceux qui, après lui, se sont efforcés de faire connaître à leur tour leur «Grèce contemporaine». A travers leurs écrits, ces anciens membres de l'ÉfA, contribuent à modeler et à renouveler, au fil des années, l'image de la Grèce en France.

Le sujet a déjà été abordé, mais dans une perspective plutôt historique et chronologique. Je me propose de reprendre la question selon un autre angle, en faisant en particulier apparaître les grands thèmes sur lesquels se concentre l'attention de ces observateurs éclairés, en particulier la langue et la culture populaire. Il s'agira également de dessiner les contours d'un portrait collectif, en s'interrogeant sur le rapport entre l'institution et les individus, dans le cadre de cette relation spécifique à la Grèce.

Λάμπρος Βαρελάς

**Ο ρόλος του ημερήσιου τύπου
στην πολιτισμική διαμεσολάβηση (19ος αι.)**

Στην προτεινόμενη ανακοίνωση θα παρουσιαστεί ο αφανής πολλές φορές αλλά απολύτως δραστικός ρόλος του ημερήσιου ελληνικού τύπου στην πολιτισμική διαμεσολάβηση.

Είναι προφανές ότι οι εφημερίδες ενός νεοσύστατου και αδύναμου κράτους παρακολουθούν τον διεθνή τύπο και μεταφέρουν ύλη, ειδήσεις, συρμούς και γενικότερη πληροφόρηση από αυτές τις «έγκυρες» πηγές. Είναι επίσης γνωστό ότι η εφημερίδα έχει (είχε τουλάχιστον) ταχύτερη και μεγαλύτερη διείσδυση στο μέσο εγγράμματο κοινό συγκριτικά με τα περιοδικά και πολύ περισσότερο συγκριτικά με τα επιστημονικά περιοδικά και συγγράμματα. Επιστημονικές ανακαλύψεις, ιδέες, τάσεις, συρμοί και άλλα πολλά κάνουν συχνά την πρώτη τους εμφάνισή στον ημερήσιο τύπο της μικρής χώρας, ο οποίος αντλεί το σχετικό υλικό από τον διεθνή τύπο και το διαχέει στους ημεδαπούς αναγνώστες, με αποτέλεσμα συχνά ιδέες και τάσεις να κάνουν μια αφανή αλλά καλά ριζωμένη πορεία στον ιθαγενή χώρο πριν εμφανιστούν επισήμως σε αυτοτελείς εκδόσεις, σε ανακοινώσεις σε συλλόγους και καταγραφεί τότε το επίσημο στίγμα τους.

Αυτόν τον αφανή ρόλο του ημερήσιου ελληνικού τύπου θα επιχειρήσει να αναδείξει η

ανακοίνωση, περιορίζοντας αναγκαστικά τα τεκμήρια σε δύο περιόδους: στις δεκαετίες του 1840 και του 1850 και στην τελευταία εικοσαετία του 19ου αι.

Αντιγόνη Βλαβιανού

**«Οι Φίλοι του Βιβλίου» (1943-1950)
ως διάττων αστέρας μιας πολυειδούς
διαπολιτισμικής και διακαλλιτεχνικής ώσμωσης**

Εν έτει 1943 – κατά τη διάρκεια της δεινής δεκαετίας 1940-1950 στην Ελλάδα, όπου οι άνθρωποι των ελληνικών γραμμάτων και τεχνών συνεχίζουν να δημιουργούν και να αγωνίζονται, με κύριες επάλξεις τα ανεξάρτητα λογοτεχνικά περιοδικά που κυκλοφορούν επί Κατοχής (*Νέα Εστία*, *Νέα Γράμματα*) ή εμφανίζονται κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου (*Αγγλοελληνική Επιθεώρηση*, *Ελεύθερα Γράμματα*, *Το Τετράδιο*, *Κοχλίας*), καθώς και τους εκδοτικούς οίκους Φέξη, Εστίας, Βασιλείου, Σαλίβερου, Παπαδημητρίου, Ικάρου – ιδρύεται ο εκδοτικός οίκος «Οι Φίλοι του Βιβλίου» από τον εύπορο επιχειρηματία Σπύρο Μόσχο.

Έχοντας τον τίτλο και τον λογότυπο του εκδοτικού οίκου, χρειάζεται έναν επιμελητή, τον οποίο θα βρει στο πρόσωπο του Νάσου Δετζώρτζη καθ' υπόδειξιν του Κλέωνος Παράσχου. Ο Δετζώρτζης, αποδεχόμενος την πρόταση του Μόσχου, δεν κομίζει στη νέα θέση του μόνο τις γνώσεις του στην εκδοτική επιμέλεια, αλλά και μια εκλεκτή πλειάδα μεταφραστών και καλλιτεχνών της εποχής, που δέχονται να τον συνδράμουν στο νέο εκδοτικό εγχείρημα.

Διόλου τυχαία, λοιπόν, μέσα στη διετία που ακολουθεί (1945-1947), διαπιστώνουμε έναν εκδοτικό παροξυσμό, με την παράλληλη πρωτογενή έκδοση ή επανέκδοση βιβλίων της ελληνικής και της παγκόσμιας γραμματείας, που προκρίνουν το *διπλό αίτημα* μιας καλαισθητής έκδοσης και μιας ποιοτικής μετάφρασης. Εστιάζοντας ενδεικτικά στο 1945, από τα τριάντα έξι βιβλία εκδοτικής εσοδείας της χρονιάς, τα είκοσι αφορούν σε έργα της παγκόσμιας γραμματείας, με σαφή προτίμηση σε μεταφράσεις πεζογραφημάτων της αγγλικής, γερμανικής, αυστριακής, ρωσικής, αμερικανικής και γαλλικής λογοτεχνίας. Αυτό που εντυπωσιάζει περισσότερο όμως είναι ότι, ενώ οι μεταφράσεις έργων όλων των άλλων χωρών δείχνουν σαφή προτίμηση στο μυθιστόρημα (όπως το ψυχολογικό μυθιστόρημα του Zweig *Ανυπόμοιη καρδιά*, μτφρ. Μ. Κρανάκη) και στη μυθιστορηματική βιογραφία (όπως ο *Χριστόφορος Κολόμβος* του Wassermann, μτφρ. Γ. Λάμψα) – στην περίπτωση της Γαλλίας η επιλογή στρέφεται στην ιστορική σύνθεση *Ιστορία της Αγγλίας* του André Maurois (μτφρ. Τ. Μπάρλα).

Κατά τα επόμενα έτη, ο εκδοτικός οίκος παρουσιάζει μια χωρική εμμονή ως προς την αγγλόφωνη, τη γερμανόφωνη, τη ρωσική και τη γαλλική λογοτεχνία. Αποβαίνει επίσης προφανές ότι «Οι Φίλοι του Βιβλίου» επιδεικνύουν αξιόλογο έργο όχι μόνο χάρη στη συνεργασία τους με ζωγράφους και χαρακτες κύρους της εποχής

(Γραμματόπουλος, Βακαλό, Βασιλείου, Τσαρούχης, Μόραλης κ.ά), αλλά και χάρη στη συνομιλία των εν λόγω καλλιτεχνών μεταξύ τους (βλ. ενδεικτικά την «καλλιτεχνική διφωνία» στη *Μαύρη τουλίπα* του Dumas, με εξώφυλλο Γραμματόπουλου και διακόσμηση Δετζώρτζη). Εάν προσμετρήσουμε δε στην εν λόγω καλλιτεχνική συγχορδία και το μεταφραστικό έργο από λογοτέχνες (όπως είναι οι Πολίτης, Παράσχος, Ποριώτης, Κρανάκη, Σακελλαρίου κ.ά), καταλήγουμε σε μian αγαστή «τριφωνία».

Τέλος, οι μυθιστορηματικές βιογραφίες σημαντικών προσώπων της Ιστορίας και των γραμμάτων (*Μπάϋρον* του Maurois), των εξερευνήσεων (*Κολόμβος* και *Μαγγελάνος*), των επιστημών (*Η Κυρία Curie*) και των τεχνών (*Βαν Γκογκ*) συνιστούν κατεξοχήν θέμα αναγνωστικής προτίμησης μιας εντόπιας κοινωνίας παραδαρμένης, που αναζητεί να βρει στις συγκλονιστικές βιογραφίες σημαντικών δημιουργών και «σωτήρων της Ανθρωπότητας» κάτι από το νόημα της ζωής που έχει χαθεί.

Αγγέλα Γιώτη

**Ιόνια κριτική:
Αντηχείο μιας πολύπλοκης
γραμματολογικής διαμεσολάβησης
μεταξύ ιόνιου, γερμανικού και ιταλικού κόσμου**

Σε αντίθεση με την κυρίαρχη κατά τον 19ο αι. αντίληψη περί πολιτισμού, βάσει της οποίας η πολιτισμική ταυτότητα προϋποθέτει ρίζες, στον ιόνιο χώρο κατά το ίδιο διάστημα έχει προκύψει μια πολιτισμική υβριδικότητα, διαμορφωμένη υπό το καθεστώς ενός μακραίωνου αποικιακού παρελθόντος. Η διαμεσολαβημένη επικοινωνία της σολωμικής ποιητικής με τη γερμανική σκέψη γίνεται η συμβολική αφετηρία μιας έτι περαιτέρω πολύπλοκης τροποποιητικής συγκυρίας. Αντίστοιχα, τα πολυλαϊκά «Προλεγόμενα» για τον Σολωμό, προσεγγίζοντας ερμηνευτικά την σολωμική εξοικείωση με τη μετακαντιανή αισθητική, μας εισάγουν παράλληλα στον κόσμο ενός νέου γραμματολογικού είδους.

Η δίκαιη απόδοση στον Πολυλά του τίτλου του γενάρχη της νεοελληνικής κριτικής έχει εμποδίσει τη διερεύνηση προγενέστερων ιόνιων συμβολών στην ανάπτυξη του είδους. Αναλαμβάνοντας την εν λόγω έρευνα παρατηρώ ότι σε δείγματα της ιόνιας κριτικής, ακόμη και πριν την ενασχόληση με το κεφάλαιο της σολωμικής ποιητικής, εντοπίζονται στοιχεία «γερμανισμού».

Από το 1852 ο Κ. Στρατούλης, επιχειρεί την προσέγγιση των ομηρικών επών, συνομιλώντας ευθέως με τα πορίσματα της γερμανικής φιλολογίας για το ομηρικό ζήτημα. Ο Θ. Καρούσος αναπτύσσει περαιτέρω το μοντέλο της κριτικής προσέγγισης των ομηρικών επών, προσφεύγοντας σε διαφορετικές γερμανικές πηγές. Παράλληλα, διασταυρώνεται με τη σλεγκελιανή προσέγγιση των πλατωνικών διαλόγων σε μια προοπτική ισότιμης συνομιλίας. Επιστρέφοντας στη μεταπολυλαϊκή εποχή, παρακολουθούμε την πολύ ενδιαφέρουσα περίπτωση του Γ. Καλοσγούρου να ενσαρκώνει το παράδειγμα μιας τριγωνικής μεταφοράς που αξιοποιεί τον ιταλικό προσανατολισμό του ιόνιου κόσμου στην ανάπτυξη του γερμανισμού, καθώς το μοντέλο του «εγελιανισμού» που του αποδίδεται μπορεί να αναλυθεί στην προοπτική της συνομιλίας με την κριτική του De Sanctis.

Το γραμματολογικό είδος της ιόνιας κριτικής γίνεται έτσι ένα προνομιακό πεδίο στη διερεύνηση των μηχανισμών διαμεσολαβητικής διαμόρφωσης μιας κριτικής θεωρίας και πράξης που αποτελεί αποτέλεσμα της επικοινωνίας του εντόπιου στοχασμού με τα θεωρητικά σχήματα του γερμανικού ρομαντισμού και ιδεαλισμού, αλλά και της ιταλικής τους δεξίωσης.

Γεωργία Γκότση

**Η διαμεσολάβηση της ελληνικής μούσας:
Ανθολογίες μεταφρασμένης νέας ελληνικής
ποίησης στον αγγλόφωνο χώρο**

Ειδικό αντικείμενο συγκριτικής διαπραγμάτευσης στην παρούσα ανακοίνωση αποτελούν τρεις ανθολογίες μεταφρασμένης ελληνικής ποίησης, που εκδόθηκαν στην Αγγλία στη δεκαετία του 1880. Και οι τρεις ετοιμάστηκαν από γυναίκες μεταφράστριες που χαρακτηρίζονταν τόσο από φιλελληνικές προθέσεις όσο και από ανταγωνιστικές μεταξύ τους σχέσεις. Εκκινώντας από την παρατήρηση του Bruno Latour ότι το κοινωνικό είναι αποτέλεσμα δικτυακών σχέσεων που περιλαμβάνουν ανθρώπινες και υλικές οντότητες, η ανακοίνωση σχολιάζει τη φύση της ίδιας της ανθολογίας ως ενός δικτύου συνδέσμων και συζητά τον ρόλο των συγκεκριμένων ανθολογιών ως φορέων διαμεσολάβησης του νεότερου ελληνικού πολιτισμού στον αγγλόφωνο χώρο. Τα ερωτήματα που τίθενται είναι: Ποια εικόνα της νεοελληνικής ποιητικής δημιουργίας του «παρόντος αιώνας» προβάλλεται στο αγγλόφωνο κοινό; Πώς δικαιολογείται η επιμονή των ανθολόγων στη θεματική της Επανάστασης του 1821; Μεταφέροντας «δείγματα» της ελληνικής μούσας στους αναγνώστες τους, οι ανθολογίες συνδιαμορφώνουν, με τη συνέργεια της βρετανικής

κριτικής που ζυγιάζει τη συμβολική αξία τους, έναν «κανόνα» αξιανάγνωστης ελληνικής λογοτεχνίας. Ποιος είναι αυτός ο «κανόνας» και από ποιες παρουσίες (Βαλαωρίτης, Ζαλοκώστας, Δροσίνης) σφραγίζεται; Τέλος, ποια αντίληψη για τα ήθη και τον χαρακτήρα των νεότερων Ελλήνων εξυφαίνει και διαχέει;

Τιτικά Δημητρούλια

**Ο Γιώργης Σημηριώτης
και η εκλαΐκευση της γαλλικής ποίησης**

Ο ποιητής Γιώργης Σημηριώτης σε ολόκληρη τη ζωή του βιοποριζόταν από τα περιοδικά που εξέδιδε, το θέατρο και τη μετάφραση. Γαλλομαθής, ιδιαιτέρως παραγωγικός, μετέφραζε πάντα από τα γαλλικά, όπως αναφέρει στην αυτοβιογραφία του, κατά κύριο λόγο τη ρωσική αλλά και την υπόλοιπη ευρωπαϊκή πεζογραφία. Αντιθέτως, στο θέατρο και στην ποίηση μετέφραζε μόνο γάλλους συγγραφείς και το όνομά του παραμένει ως σήμερα ζωντανό χάρη στις μεταφράσεις του της γαλλικής ποίησης κυρίως, τις οποίες δημοσίευε επί σαράντα και πλέον χρόνια με όρους λαϊκής λογοτεχνίας: ανακυκλώνοντάς τις σε διάφορα μέσα, περιοδικά, ανθολογίες, αυτοτελείς εκδόσεις, κατά μία έννοια σε συνέχειες και πάντα με εικονογράφηση. Η επιλογή του αυτή σχετιζόταν με την επιθυμία του να προσφέρει τη γαλλική ποίηση στο «πολύν κοινόν», όπως έλεγε, εμπλουτίζοντας παράλληλα τους τρόπους της νεοελληνικής ποίησης και της νεοελληνικής γλώσσας. Το δε ευρύ κοινό στο οποίο απευθυνόταν ανταποκρινόταν με ζέση στο σχέδιό του, σε αντίθεση με πολλούς συναδέλφους του.

Επισημαίνοντας προκαταρκτικά την αντίφαση ανάμεσα στη διαχρονική παρουσία του στο ελληνικό λογοτεχνικό πεδίο και την αφάνειά

του ως δημιουργού στη βιβλιογραφία, εξετάζουμε στην παρούσα ανακοίνωση τις επιλογές και παραμέτρους της ποιητικής μεταφραστικής του δημιουργίας και την εμβέλειά της στο νεοελληνικό λογοτεχνικό πεδίο και τους ανταγωνισμούς του, που επικαθόρισαν την πρόσληψη του έργου του στην εποχή του.

Λίλια Διαμαντοπούλου

**Ο ρόλος του Carl Jakob Iken (1789-1841)
ως πολιτισμικού διαμεσολαβητή
στα προεπαναστατικά χρόνια**

Το ενδιαφέρον του Carl Jakob Iken (1789-1841) για τη νεότερη Ελλάδα ξεκίνησε από τη (βρετανική και γαλλική) ειδησεογραφική κάλυψη για τα Ελγίνεια το 1815, συνεχίστηκε με την έρευνα και συλλογή ταξιδιωτικών κειμένων για τον ελλαδικό χώρο, εδραιώθηκε με τη διδακτορική του διατριβή το 1817 (*Για την κατάσταση της νεότερης Ελλάδας από άποψη πολιτισμική, κυρίως λογοτεχνική, ως μια φωνή για την απελευθέρωση του έθνους*) και κορυφώθηκε με την εντατική μετάφραση λογοτεχνικών, δημοσιογραφικών και επιστημονικών αποσπασμάτων από τα ελληνικά στα γερμανικά στα πολύτομα έργα του *Λευκοθέα* (1825) και *Ευνομία* (1827). Για τη συλλογή του υλικού ο Ίκεν διατηρούσε ένα ευρύ δίκτυο επαφών με Έλληνες, Γερμανούς, Γάλλους και Ελβετούς λόγιους, αλλά και απλούς, ελάχιστα εγγράμματους ανθρώπους, όπως τον καπετάνιο Κοσμά Αγγελή από τα Ψαρά.

Μέσα από τη μελέτη του έργου και της δράσης του προκύπτουν διάφορα ερωτήματα σχετικά με τον ρόλο του ως διαμεσολαβητή μεταξύ ατόμων, κοινωνιών και πολιτισμών, όπως τα εξής: Σε ποιο κοινό απευθύνονται οι μεταφράσεις του Ίκεν; Γιατί προσπαθεί να προσεγγίσει τον Goethe

με τόση επιμονή; Πώς λειτουργεί το προτεσταντικό του περιβάλλον; Γιατί οι γυναίκες ως αναγνώστριες κατέχουν ξεχωριστή θέση; Τι σχέση έχει ο Ερωτόκριτος με τα περσικά έπη; Πως συμβάλλει η τέχνη και η μουσική στην πολιτισμική αυτή διαμεσολάβηση; Αυτά είναι ορισμένα από τα ερωτήματα στα οποία προσπαθεί να απαντήσει η παρούσα ανακοίνωση για να διαφωτίσει καλύτερα τις ελληνογερμανικές σχέσεις στα προεπαναστατικά χρόνια και, ειδικότερα, το ρόλο του Κάρλ Ίκεν ως πολιτισμικού διαμεσολαβητή.

Παναγιώτης Ελ Γκεντί

**Η αλληλογραφία
των πρώτων γάλλων νεοελληνιστών:
Συνέχειες και ασυνέχειες στη διαμόρφωση
της εκτός Ελλάδος ακαδημαϊκής κοινότητας
κατά τον 19ο αι.
(Καταγραφή – Πρόδρομη παρουσίαση)**

Η ίδρυση έδρας Νέων Ελληνικών στο Παρίσι το 1804 με πρώτο καθηγητή τον Ansse de Villoison αποτελεί την αρχή της θεσμοθέτησης των νεοελληνικών σπουδών στη Γαλλία. Η διδασκαλία του Villoison, παρά το γεγονός ότι θα τερματιστεί σύντομα, δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την δέκα χρόνια αργότερα συνέχεια της διδασκαλίας και έρευνας από τον Ch.-B. Hase με διαδόχους του καθ' όλη τη διάρκεια του 19ου αι. τους Em. Miller, Wl. Brunet de Presle και Em. Legrand. Οι πρώτοι αυτοί καθηγητές, σε συνεργασία και με άλλους λόγιους φιλέλληνες ή ευρύτερα ακαδημαϊκούς, είναι εκείνοι που ως επί το πλείστον θέτουν τις βάσεις στο αναδυόμενο πεδίο των νεοελληνικών σπουδών.

Αν και μεμονωμένες εργασίες, οι οποίες επικεντρώνονται στις σχέσεις των παραπάνω προσώπων, έχουν δει το φως της δημοσιότητας, δεν έχει επιχειρηθεί μέχρι στιγμής μία συστηματική έρευνα, η οποία να εστιάζει το ενδιαφέρον της στο δίκτυο λόγων που δημιουργείται από τη μεταξύ τους επικοινωνία, αλλά και την εμπράγματη σχέση

που αναπτύσσεται με άλλους λόγιους κύκλους. Έτσι, η αλληλογραφία των παραπάνω καθηγητών αποτελεί προνομιακό πεδίο έρευνας για μία πληθώρα αντικειμένων.

Η ανακοίνωση στο πρώτο μέρος της αποτελεί ένα απογραφικό εγχείρημα καταγραφής του συνόλου, κατά το δυνατόν, της αλληλογραφίας (εκδομένης και ανέκδοτης) των παραπάνω προσώπων, ενώ στο δεύτερο μέρος της επιχειρείται μία παρουσίαση πτυχών που άπτονται θεμάτων, τα οποία εμπλέκουν την ιστορία των ανθρωπιστικών επιστημών με τον προσωπικό λόγο των υποκειμένων, προκειμένου να διαφανεί η ανάδυση μιας κοινότητας ανθρώπων με άλλοτε κοινούς άλλοτε όχι στόχους.

Λουκία Ευθυμίου

**Organiser la «science de l'étranger» en Grèce:
Le cas de la chaire de littérature française
à l'Université d'Athènes (1837-1940)**

La construction des littératures, voire des cultures, étrangères en discipline érudite et académique par la création de chaires universitaires traduit généralement la volonté d'organiser et de gérer outre un savoir émergent, la perception intellectuelle, les représentations et les discours sur les pays qui se trouvent au-delà des frontières nationales, ce qui, nécessairement, implique aussi, sinon impose, la circonscription antérieure du champ disciplinaire de la langue et de la littérature nationale.

Dans ce domaine, la Grèce constitue un cas particulièrement intéressant. Tout d'abord, en raison du retard avec lequel les littératures étrangères ont intégré le programme universitaire: ce fut en 1933 seulement, à savoir quelques années après l'ouverture des chaires de littérature néohellénique (1925 et 1926). Ensuite, parce que cette création ne fut pas le fruit d'une vision officielle des aires culturelles et de leurs spécificités présumées, mais l'œuvre des grandes puissances qui se disputaient alors l'influence dans les Balkans: en effet, entre 1933 et 1940, des professeurs étrangers chargés de l'organisation aux frais de leurs gouvernements d'un cours public à la faculté des lettres athénienne se transmuèrent en vecteurs culturels privilégiés de l'Europe

(de la France, de l'Allemagne, de l'Italie, de l'Angleterre) en Grèce. Compte tenu de ce statut complexe et, sous plusieurs rapports, ambigu des chaires de littératures européennes en Grèce, la dimension géopolitique de la question ne saurait non plus être ici négligée: l'introduction des cultures étrangères à l'université grecque ne peut se lire indépendamment, d'une part, d'un contexte trans/international tenant compte des relations politiques, économiques et culturelles entre nations et, d'autre part, de la volonté des autorités grecques (universitaires et politiques) de voir le rayonnement de la littérature néohellénique équilibrer des présences culturelles concurrentes et, même, franchir les frontières du pays – d'où l'élaboration entre les deux guerres d'un cadre législatif national, voire même transnational y afférent.

L'histoire de la chaire athénienne de littérature française, création ambivalente de l'entre-deux-guerres et, de ce fait, souvent controversée, se prête tout particulièrement à l'étude de la gestion universitaire de la «science de l'étranger» (Michel Espagne) en Grèce. Elle laisse percevoir les enjeux culturels, universitaires et diplomatiques qui se tissent autour de cette institution à caractère potentiellement modernisateur; elle propose aussi une approche intéressante des modes d'interaction/s entre personnes, institutions et cultures; elle permet enfin de montrer que la chaire française, cadre institutionnel de transferts culturels intéressants, est le produit d'osmoses transnationales.

Marco Hillemann - Zyranna Stoikou

**Ελληνογερμανικές μεταφραστικές παραδόσεις:
Από τη συλλογική βιογραφία
των διαμεσολαβητών
στην ιστορία
των διμερών διασταυρώσεων**

Το ερευνητικό πρόγραμμα *Ελληνογερμανικές μεταφραστικές παραδόσεις: ιχνηλασία της συλλογικής βιογραφίας των διαμεσολαβητών* στοχεύει να αναδείξει μια κεντρική, αλλά έως σήμερα άγνωστη ομάδα μεσολαβητών μεταξύ των δύο γλωσσών και πολιτισμών. Η μέχρι τώρα έρευνα στον ελληνογερμανικό χώρο περιορίστηκε στη βιβλιογραφική καταγραφή μεταφράσεων και στη μελέτη χαρακτηριστικών προσωπικοτήτων που ασχολήθηκαν με τη μετάφραση. Το παρόν ερευνητικό πρόγραμμα ωστόσο στοχεύει να τοποθετήσει τις προσωπικές διαδρομές και τη σταδιοδρομία μεταφραστριών και μεταφραστών μεταξύ των δύο γλωσσών, από τις αρχές του 19ου αι. έως τις μέρες μας, σε ένα ευρύτερο ιστορικό και διαπολιτισμικό πλαίσιο αναφοράς.

Για τον σκοπό αυτό επιλέχτηκε η μέθοδος της συλλογικής βιογραφίας, η οποία μέσα από την σύγκριση των μεμονωμένων βιογραφιών προσπαθεί να αναδείξει το γενικό ιστορικό, κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο που καθόρισε τη δημιουργία,

την ανάπτυξη, τις ρήξεις και συνέχειες των διμερών μεταφραστικών παραδόσεων. Η προσέγγιση της συλλογικής βιογραφίας επιτρέπει την έρευνα της αμφίδρομης σχέσης μεταξύ ατομικού και κοινωνικού, καθώς ερευνά το πώς οι κοινωνικές μεταβολές συγκεκριμενοποιούνται σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο, όπως επίσης και το πώς οι ατομικές μεταβολές συνδέονται με το κοινωνικό πλαίσιο. Έτσι, αναδεικνύονται στοιχεία σχετικά με την κοινωνική κινητικότητα, τη λειτουργία των θεσμών, όπως και γενικότεροι παράγοντες που εξηγούν τα κίνητρα και τις ζωές της υπό μελέτη ομάδας διαμεσολαβητών.

Η παρουσίασή μας μέσα από την περιγραφή του συγκεκριμένου ερευνητικού προγράμματος προσπαθεί να αναπτύξει την έννοια της συλλογικής βιογραφίας και να εξηγήσει τη χρησιμότητά της ως ερευνητικού εργαλείου για την ιστορική μελέτη των διμερών διασταυρώσεων, φέρνοντας ως παράδειγμα στοιχεία από τη συλλογική βιογραφία μεταφραστών του 19ου αι.

Μιχαήλα Καραμπίνη-Ιατρού

**Ένας ακόμη Έλληνας με φουστανέλα
στην Αμερική του 19ου αι:
Χριστόφορος Καστάνης (1814-1866)**

Ο Χριστόφορος Πλάτων Καστάνης (το όνομα Πλάτων νομίζω το προσέθεσε αργότερα στο όνομα του για να δηλώνεται η ελληνική καταγωγή του), ανήκει στην ομάδα των ελληνοπαίδων που τα ονομάζουμε «τα ορφανά του αγώνα». Γεννήθηκε στην Χίο το 1814, μικρό παιδί ήταν μάρτυρας της Καταστροφής της Χίου, όπου και τον συνέλαβαν και τον πούλησαν σκλάβο. Στην προσπάθειά τους οι Τούρκοι να τον εξισλαμίσουν, τον ανάγκασαν να ακολουθήσει μαθήματα σε μεντρεσέ. Κατόρθωσε να δραπετεύσει, φοίτησε στο Γυμνάσιο της Σύρου με καθηγητή τον Ν. Βάμβα, κατάφερε να φτάσει στο Ναύπλιο, και από εκεί ο φιλέλληνας Howe τον έφερε στη Βοστώνη για να εξακολουθήσει τις σπουδές του. Φτάνοντας στη Βοστώνη με τη νεαρή κοπέλα Γαρυφαλιά Μοχάλβη, και αυτή πρώην σκλάβη, αλλά από τα Ψαρά, τράβηξαν τα φώτα της δημοσιότητας γιατί «δύο σκλάβοι» βρέθηκαν στη φιλελεύθερη πολιτεία της Μασαχουσέτης, όπου η δουλεία δεν επιτρεπόταν. Φοίτησε στο Mount Pleasant Classical Institute στο Amherst, αλλά οι εκεί σπουδές του δεν τον ικανοποίησαν πολύ και έφυγε. Εργάστηκε σε τυπογραφεία στην περιοχή της Νέας Αγγλίας και συνέχισε τις σπουδές του στο

πανεπιστήμιο του Yale. Το πρώτο βιβλίο που έγραψε ήταν *An Essay on the ancient and Modern Greek Languages*. Κυκλοφόρησε το 1844, συγκρίνει την αρχαία με νεοελληνική γλώσσα και μεταφράζει, μεταξύ άλλων, δημοτικά τραγούδια και κάλαντα, ενώ παραθέτει στοιχεία για την προφορά και οδηγό στιχουργικής. Αν συγκρίνουμε τα περιεχόμενα αυτού του βιβλίου με ανάλογες «χρηστομάθειες» που κυκλοφόρησαν εκείνη την εποχή στην Αμερική, θα ανακαλύψουμε αρκετές αποκλίσεις ως προς την επιλογή των κειμένων.

Αντί όμως να διδάσκει νέα ελληνικά, προτίμησε να δίνει διαλέξεις με ελληνικά θέματα. Το 1844 έγραψε και κυκλοφόρησε *The Greek Captive: A narrative of the captivity and escape of Christophorous Plato Castanis during the massacre on the island of Scio by the Turks*. Το βιβλίο είχε σχετική εμπορική επιτυχία, γιατί σε βιβλιογραφικούς καταλόγους βλέπουμε αρκετές ανατυπώσεις. Μεταφράστηκε στα ελληνικά με μεγάλη καθυστέρηση, μόλις το 2001, με τον τίτλο *Ο Έλληνας εξόριστος*. Το 2016 το αγγλόγλωσσο βιβλίο επανεκδίδεται στην Αμερική. Επειδή η υγεία του είχε κλονιστεί από την εργασία του στα τυπογραφεία, πήγε σε πιο ζεστό κλίμα στην πολιτεία της Βιργινίας. Εκεί, το 1844, έγραψε το μυθιστόρημά του *Love tale: The Jewish maiden of Scios citadel or the Eastern star and the Albanian Chief*. Το μυθιστόρημα είναι η στερεότυπη ιστορία ενός αλλοθρήσκου που ερωτεύεται μια Εβραιοπούλα, την εκχριστιανίζει, την παντρεύεται

και ζουν ευτυχισμένοι μέχρι το τέλος της ζωής τους. Ο ήρωας είναι βυρωνικός χαρακτήρας, από Αλβανός μουσουλμάνος και ενώ έχει πάρει μέρος στην σφαγή της Χίου γίνεται χριστιανός και πολεμά για την απελευθέρωση της Ελλάδας από τους Τούρκους και αργότερα παίρνει μέρος και στην Κρητική επανάσταση! Το βιβλίο έχει πολλά αποσπάσματα από ποιήματα του Βύρωνα καθώς και δημοτικά τραγούδια που ήδη είχε μεταφράσει ο Καστάνης. Το βιβλίο, παρ' ότι είχε κάνει και δεύτερη έκδοση σήμερα, είναι σπανιότατο και σώζεται μόνο ένα αντίτυπο. Το 1844 παντρεύτηκε την Rutha H. Clark στο Worcester της Μασαχουσέτης.

Με τη βελτίωση της υγείας του ο Καστάνης εξακολουθεί να βιοπορίζεται δίνοντας διαλέξεις με ελληνικά θέματα, για την ελληνική γλώσσα, τη μυθολογία και την ποίηση, πάντα φορώντας φουστανέλα. Σε αυτές τις διαλέξεις πουλούσε και τα βιβλία του, με αυτόν τον τρόπο διέδιδε τις ιδέες του για την ελληνική γλώσσα και ιστορία. Έχουν σωθεί διαφημιστικές αφίσες που αναγγέλλουν αυτές τις διαλέξεις. Το 1849 κυκλοφόρησε το βιβλίο του *Oriental amusing instructive, and moral literary dialogues: Comprising the love and disappointment of a Turk of rank in the city of Washington*. Το βιβλίο γνώρισε πολλές εκδόσεις, όπως και το βιβλίο του *The Greek boy and the Sunday school* (1847, 1852).

Επέστρεψε στην Ελλάδα και προσπάθησε να βιοποριστεί, διδάσκοντας αγγλικά στην

Ερμούπολη της Σύρου, και εκεί κυκλοφόρησε το βιβλίο του *Ο βοηθός της Αγγλικής προφοράς, ω προσετέθησαν τα περί συνθέσεως και παραγωγής, τα περί τονισμού, τα περί βοηθητικών ρημάτων, και διάλογοί τινες προς γύμνασιν εις την ανάγνωσιν των την Αγγλικήν γλώσσαν διδασκομένων* (1855). Η παραμονή του εκεί δεν φαίνεται να είχε επαγγελματική επιτυχία, ίσως γιατί στην Ερμούπολη δίδασκε ήδη αγγλικά ο Χρήστος Ευαγγελίδης, και αυτός ένα παιδί από «τα ορφανά του αγώνα» που είχε φοιτήσει στο Amherst. Προσπάθησε ο Καστάνης να ταξιδέψει στην Αμερική με επίσημη ιδιότητα για να ανακινήσει ξανά τα φιλελληνικά αισθήματα των Αμερικανών, με την έναρξη του Κριμαϊκού πολέμου, αλλά και εδώ τον πρόλαβε ο Ευαγγελίδης, αναλαμβάνοντας εκείνος αυτήν την αποστολή. Ο Καστάνης επέστρεψε τελικά στην Αμερική όπου και πέθανε το 1866.

Το έργο του σήμερα το σχεδόν αγνοείται, ίσως γιατί ήταν ένας άνθρωπος που έζησε ανάμεσα σε δύο χώρες, στην Αμερική, προσπαθώντας να διαδώσει το ελληνικό πνεύμα, και στην Ελλάδα το αμερικανικό. Το έργο του δεν είναι ασήμαντο και θα πρέπει να γίνει ευρύτερα γνωστό.

Φίλιππος Κατσάνος

**Ioannis I. Skylissis:
Un traducteur-journaliste entre Orient et Occident**

Ioannis I. Skylissis est un traducteur-journaliste dont le travail de médiateur est reconnu à la fois en Grèce où il est particulièrement célèbre pour ses traductions mais aussi en France. À sa mort, le *Journal des débats* lui consacrait une nécrologie élogieuse et l'évoquait aux côtés de G. Zalokostas, A. R. Rangabé et E. A. Simos, comme étant l'un des lettrés ayant contribué de façon décisive à la diffusion de la littérature française en Orient. De la même façon, le Larousse du XIXe siècle, lui réservait une assez longue entrée, tout aussi riche en louanges, qui soulignait sa maîtrise parfaite de la langue française avant de conclure sur l'impact décisif de son travail de médiateur: «On ne saurait décider lequel des deux pays, la France ou la Grèce, lui doit plus de reconnaissance, l'un pour avoir étendu son influence intellectuelle en Orient, l'autre pour avoir contribué à son développement moral et à sa résurrection».

L'étude de l'œuvre de Skylissis offre de nombreuses pistes de réflexion sur le rôle déterminant que la figure du traducteur-journaliste a joué dans les échanges culturels entre la France et la Grèce. Cette communication souhaiterait aborder son œuvre, au sens large, en se penchant aux différents enjeux de son travail de médiateur: nous nous intéresserons ainsi tour

à tour à Skylissis traducteur, patron de presse et, pour finir, chroniqueur.

Μιχάλης Κονάρης

**«Τα πρώτα ημών ιστορικά βλέμματα
θέλομεν προσηλώσει επί του ανατολικωτάτου
και ίσως αρχαιοτάτου των εθνών»:
Αναπαραστάσεις της Κίνας
στη νεοελληνική ιστοριογραφία του 19ου αι.**

Η μελέτη της ιστορίας του νεοελληνικού "Ανατολισμού" έχει επικεντρωθεί στις περιπτώσεις της Ινδίας, των αραβικών χωρών κ.α. Η εισήγηση εντάσσεται στο πλαίσιο μιας πρώτης απόπειρας χαρτογράφησης και ανάλυσης των αναπαραστάσεων της Κίνας στην ιστορία της νεοελληνικής ιστοριογραφίας, οι οποίες, καθώς αρχικά υπήρξαν εξ ολοκλήρου αποτέλεσμα διαμεσολάβησης, συνδέονται άμεσα με την προβληματική της διημερίδας.

Αν και στην δυτική Ευρώπη αξιόλογο ενδιαφέρον για την Κίνα εκδηλώνεται από την εποχή του Διαφωτισμού και ακόμα νωρίτερα, το ενδιαφέρον αυτό αυξάνεται τον 19ο αι. Καθώς η Κίνα γίνεται όλο και πιο προσιτή στη Δύση, ευρωπαϊοί και αμερικανοί διπλωμάτες, περιηγητές, ιεραπόστολοι και ιστοριογράφοι καταθέτουν τις δικές τους απόψεις και εμπλέκονται σε μια σειρά από αντιπαραθέσεις που απασχολούν την δυτική σκέψη από την εποχή του Διαφωτισμού, έχοντας όμως στην διάθεσή τους πολύ περισσότερα στοιχεία από τους προκατόχους τους: Συνιστά το

αυτοκρατορικό πολίτευμα της Κίνας υπόδειγμα πεφωτισμένης μοναρχίας ή είναι καταδικαστέο ως το άκρον άωτον της ανατολικής απολυταρχίας; Αποδεικνύουν τα διαφορετικά φιλοσοφικά και θρησκευτικά συστήματα των Κινέζων (Κονφουκιανισμός, Ταοϊσμός, Βουδισμός) ότι αξιοθαύμαστα ηθικά διδάγματα και υψηλή πνευματικότητα μπορούν να υπάρξουν και εκτός Χριστιανισμού ή δεν είναι τίποτε άλλο παρά εκφάνσεις "μυσαράς ειδωλολατρίας" που μόνο ο εκχριστιανισμός της Κίνας θα εκριζώσει; Ποια η θέση της Κίνας στην κλίμακα του ανθρώπινου πολιτισμού, στην κορυφή του οποίου οι δυτικοί λόγιοι τοποθετούν τον πολιτισμό της δυτικής Ευρώπης και σε ποιους παράγοντες θα πρέπει να αποδοθεί η υπεροχή του τελευταίου;

Σε μια εποχή που παρατηρείται τόσο σύσφιγξη όσο και όξυνση των σχέσεων μεταξύ των δυτικών δυνάμεων και της Κίνας της δυναστείας των Τσινγκ που οδηγεί κατ' επανάληψη και σε πολεμικές συγκρούσεις, οι διαφορετικές κρίσεις που διατυπώνονται στην δυτική ιστοριογραφία γύρω από τα παραπάνω ερωτήματα έχουν πρόδηλες πολιτικές, θρησκευτικές και ιδεολογικές προεκτάσεις.

Αδιαμφισβήτητα στον βαθμό που οι ανατολικοί πολιτισμοί προκαλούν το ενδιαφέρον των νεοελλήνων λογίων του 18ου και του 19ου αι., η προσοχή τους κατά κύριο λόγο στρέφεται προς εκείνους που συνδέονται με ιστορικούς δεσμούς με τον ελληνικό. Αυτό όμως δεν σημαίνει

ότι μένουν ανεπηρέαστοι από το διεθνές ενδιαφέρον για την Σινική Αυτοκρατορία ή ότι η Κίνα είναι παντελώς απύουσα από την νεοελληνική ιστοριογραφία.

Η εισήγησή μας θα ξεκινήσει με μια εισαγωγική επισκόπηση των μεταβαλλόμενων όψεων της Κίνας στην δυτική ιστοριογραφία του 18ου και του 19ου αι.· μετά από μια σύντομη ματιά σε έργα της νεοελληνικής ιστοριογραφίας του 18ου αιώνα (*Ιστορία του Βασιλείου της Κίνας* του Γ. Κωνσταντίνου [1763]), θα επικεντρωθούμε σε νεοελληνικά ιστορικά συγγράμματα του 19ου αι. στα οποία εντοπίζονται αναφορές στην Κίνα – κυρίως στο πλαίσιο καθολικών ιστοριών, όπως οι *Ιστορίες των ανθρωπίνων πράξεων* του Κ. Κούμα (1830) και η *Γενική Ιστορία* του Σ. Τσιβανόπουλου (1886), οι οποίες βασίζονται σε αντίστοιχες δυτικές ιστορίες καθώς και στην μετάφραση του έργου του Antoine Caillot, *Περίεργα Φυσικά Ιστορικά και Ηθικά της Σινικής Αυτοκρατορίας* (1846) από τον Αν. Κωνσταντά.

Θα μας απασχολήσουν, κατ' αρχάς, οι λόγοι που παρακινούν τους έλληνες λογίους να ασχοληθούν με την ιστορία της Κίνας και πώς συνδέονται με τα αιτήματα του Νεοελληνικού Διαφωτισμού. Εν συνεχεία, θα στραφούμε στις πηγές τους στις οποίες συγκαταλέγονται ιδίως γάλλοι και γερμανοί ιστοριογράφοι και σινολόγοι του 18ου και 19ου αι. (Millot, Klaproth, Eichhorn, Caillot), διερευνώντας πόσο έγκριτα και

αντιπροσωπευτικά υπήρξαν τα έργα τους καθώς και πόσο επίκαιρα παρέμεναν διεθνώς την στιγμή που κάνουν την εμφάνισή τους τα νεοελληνικά συγγράμματα που αρύονται από αυτά ή τα μεταφράζουν. Ακολούθως θα εξετάσουμε ποιες δυτικής προέλευσης αντιλήψεις τόσο για την πολιτική συγκρότηση της Σινικής Αυτοκρατορίας όσο και για τον Κονφουκιανισμό, τον Ταοϊσμό και τον Βουδισμό απαντούν στην νεοελληνική ιστοριογραφία, τι ιδεολογική χροιά έχουν, κατά πόσον παρατηρούνται διαφοροποιήσεις από τα δυτικά πρωτότυπα και τι σημασία αποκτούν στα νεοελληνικά συμφραζόμενα. Θα δώσουμε βάρος, τέλος, στην ευρύτερη πρόσληψη των διαφόρων σχημάτων αντιδιαστολής των πολιτισμών Ανατολής και Δύσης που διέπουν την απεικόνιση της Κίνας στην δυτική ιστοριογραφία και που στόχο έχουν να καταδείξουν και να αιτιολογήσουν τη δυτική ανωτερότητα.

Συνοψίζοντας, η εισήγηση θα επιχειρήσει να αναδείξει τις ιδεολογικές διαστάσεις των διαμεσολαβημένων αναπαραστάσεων της Κίνας στην νεοελληνική ιστοριογραφία του 19ου αι. και του ρόλου τους στην πρόσληψη της Ανατολής ως αντίθετου πόλου της Δύσης με τρόπο που συμβάλλει στην ενίσχυση του δυτικού προσανατολισμού της νεοελληνικής ταυτότητας.

Γιώργος Κωστακιώτης

André Mirambel:

Οι νεοελληνικές σπουδές στο ευρωπαϊκό γίγνεσθαι

Ο André Mirambel γεννήθηκε το 1900 και αφιέρωσε όλη του τη ζωή στη μελέτη των νέων ελληνικών. Από το 1929 ως το θάνατό του το 1970, δίδαξε στο Ινστιτούτο Ανατολικών Γλωσσών Παρισίων (INALCO), όπου έκανε και τις σπουδές του ως μαθητής του Γιάννη Ψυχάρη, και από το 1938 στο Νεοελληνικό Ινστιτούτο της Σορβόνης, το οποίο και διηύθυνε από το 1946, όταν διαδέχθηκε τον Hubert Pernot.

Παράλληλα με τις γλωσσολογικές μελέτες και έναν μεγάλο αριθμό άρθρων πάνω στη γραμματική και τη γλώσσα αυτή καθεαυτή, ο André Mirambel μελέτησε και δίδαξε και την ελληνική λογοτεχνία.

Στην παρέμβασή μας αυτή θα δούμε πώς οι μελέτες που άφησε πίσω του μας επιτρέπουν να θεωρήσουμε τη συνεισφορά του ως κομβική στην προσπάθειά του αφενός να καταδείξει την αυτονομία της νεοελληνικής γλώσσας απέναντι στην αρχαία και αφετέρου να εξοικειώσει τους παρισινούς κύκλους των διανοουμένων με τους σύγχρονους έλληνες συγγραφείς και ποιητές.

Πράγματι, οι εργασίες του André Mirambel μας επιτρέπουν να αναστοχαστούμε την εξέλιξη των νεοελληνικών σπουδών στη Γαλλία,

εντάσσοντάς τες αυτόνομα πια στο ευρωπαϊκό γίγνεσθαι, συνεχίζοντας έτσι το έργο του Pernot και πριν δοθεί η σκυτάλη στον Δημαρά.

Βασιλική Λαλαγιάννη

**Η Dora d'Istria
και το νεοσύστατο ελληνικό κράτος:
Η στρατευμένη γραφή μιας λόγιας του 19ου αι.**

Χαρισματική προσωπικότητα, συγγραφέας δοκιμίων, μυθιστορημάτων και ταξιδιωτικών εντυπώσεων, γνωστή στους φιλολογικούς αλλά και στους πολιτικούς κύκλους της Ευρώπης του 19ου αι., η λόγια πριγκήπισσα ρουμανικής καταγωγής Dora d'Istria ασχολήθηκε ιδιαίτερα με την ελληνική υπόθεση, ενταγμένη στο πλαίσιο του Ανατολικού Ζητήματος (Question d'Orient). Με τη συγγραφή άρθρων και μελετών σε ευρωπαϊκά περιοδικά και εφημερίδες, η D'Istria αγωνίστηκε για την ανεξαρτησία των λαών της βαλκανικής και ιδιαίτερα για την ευόδωση των ελληνικών θέσεων και συμφερόντων της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής. Στην ανακοίνωσή μας θα προσπαθήσουμε να καταδείξουμε, μέσα από τα άρθρα αλλά και την αλληλογραφία της Dora d'Istria, την φιλελληνική της στάση και την συμβολή της στην αναγέννηση του νεοσύστατου ελληνικού κράτους μέσα από μία γραφή που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως 'στρατευμένη'.

Νικόλας Μανιτάκης

**Εκπαιδευτικοί θεσμοί
σε ρόλο πολιτισμικού διαμεσολαβητή:
Η περίπτωση του Γαλλικού Ινστιτούτου Αθηνών
στη διάρκεια του 20ού αι.**

Η παρούσα ανακοίνωση φιλοδοξεί να συμβάλει στον εμπλουτισμό της προβληματικής που έχει αναπτυχθεί για την κεντρική έννοια του *πολιτισμικού διαμεσολαβητή*, επιχειρώντας να τη μεταφέρει και να τη «δοκιμάσει» στο ευρύτερο πεδίο των πολιτισμικών θεσμών – των εκπαιδευτικών ή μη δηλαδή οργανισμών, που με τη δράση τους συμβάλλουν στην πνευματική και καλλιτεχνική αλληλεπίδραση μεταξύ δύο ή περισσότερων χωρών. Το πεδίο δοκιμής περιλαμβάνει την περίπτωση του Γαλλικού Ινστιτούτου της Αθήνας και η εξεταζόμενη περίοδος εκτείνεται σε όλο τον 20ό αι. Στις μελέτες που εξετάζουν την ιστορία των ελληνογαλλικών πολιτισμικών σχέσεων, η έννοια του *πολιτισμικού διαμεσολαβητή* έχει χρησιμοποιηθεί, εξ όσων γνωρίζω, κυρίως σε σχέση με πρόσωπα (συγγραφείς, μεταφραστές, εκδότες περιοδικών κ.ά.). Τίθεται, επομένως, καταρχάς το ερώτημα εάν η κεντρική αυτή έννοια μπορεί να αποβεί εξίσου χρηστική και κατά τη μελέτη των θεσμών, εκπαιδευτικών ή μη, που άσκησαν πολιτισμικές διασυννοριακές λειτουργίες.

Στην περίπτωση ειδικότερα του Γαλλικού Ινστιτούτου, έχει ενδιαφέρον να ερευνησει κανείς, μεταξύ άλλων, με ποιες δραστηριότητες ειδικότερα το ίδρυμα μπόρεσε, κατά τη διάρκεια του 20ού αι., να λειτουργήσει ως πολιτισμικός διαμεσολαβητής. Εδώ αξίζει, επίσης, να εξετάσει κανείς πως αρθρώνεται η δράση του πολιτιστικού οργανισμού με τη δράση μεμονωμένων προσώπων, δημιουργώντας φαινόμενα συνέργειας. Η μελέτη της διαμεσολαβητικής λειτουργίας του θεσμού στη μακρά διάρκεια ενός αιώνα επιτρέπει, από την άλλη, να διερευνησει κανείς με ποιο τρόπο επέδρασαν συγκεκριμένα οι ιστορικές συνθήκες, επηρεάζοντας κάθε φορά την ένταση, αλλά και την εμβέλεια της πολιτισμικής διαμεσολάβησης. Μας επιτρέπει με άλλα λόγια να σταθμίσουμε πιο συγκεκριμένα τους παράγοντες που επιτρέπουν σε έναν επιμορφωτικό θεσμό, όπως το Ινστιτούτο, να διαδραματίσει ένα ρόλο ως πολιτισμικός γεφυροποιός. Έχει επίσης ενδιαφέρον να εξετάσει κανείς, μελετώντας συστηματικά τις πηγές της εποχής, εάν η διεύθυνση και το προσωπικού του συγκεκριμένου πολιτιστικού θεσμού αντιλαμβάνονταν το θεσμό που υπηρετούσαν, αλλά και τους εαυτούς τους, ως πολιτισμικούς διαμεσολαβητές. Ο συγκεκριμένος εννοιολογικός όρος δεν απαντάται, ασφαλώς, ως τέτοιος στα κείμενα της εποχής. Υπάρχει όμως συνείδηση επιτέλεσης μιας διαμεσολαβητικής πολιτισμικής λειτουργίας και πώς αποτυπώνεται αυτή στις

πηγές; Τέλος, η μελέτη προτίθεται να προβεί σε μια απόπειρα σύγκρισης του θεσμού-διαμεσολαβητή με το πρόσωπο-διαμεσολαβητή, ώστε να επιχειρηθεί να αναδειχθούν, μέσω της αντιπαραβολής, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους.

Loïc Marcou

**La contribution des Stephanopoli
au développement de l'État grec:
L'action culturelle multiforme
d'Antonios-Tzannetakis et Ioanna Stephanopoli**

Descendants d'une illustre famille maniote installée en Corse en 1676¹, Antonios-Zannetakis Stephanopoli (Cargèse, 1839-Athènes, 1913) et sa fille Jeanne Stephanopoli (Athènes, 1875-Athènes, 1961) furent tous deux des médiateurs culturels de premier plan entre la Grèce et la France dans la seconde moitié du XIXe puis les premières décennies du XXe siècle. Tour à tour professeur de langue française, «publiciste» –rédacteur et rédacteur en chef de plusieurs journaux francophones de Grèce, correspondant de *La République française* de Gambetta, directeur du *Messenger d'Athènes*, représentant de l'agence Havas, fondateur de la première agence de presse athénienne –, A.-Z. Stephanopoli exerça en outre, parmi maintes autres activités, les fonctions de directeur de la Chambre française de commerce Athènes-Pirée et de président de la «colonie» – la communauté française d'Athènes-Le Pirée. Le vaste réseau médiatique, diplomatique, économique et culturel qu'il constitua à ces divers titres lui permit de servir constamment d'intermédiaire entre les élites françaises et grecques et de promouvoir avec

---

¹ Sur ce point, voir notamment Patrice Stephanopoli, *Histoire des Grecs en Corse*, Paris: Ducollet frères, 1900.

zèle les intérêts du jeune royaume de Grèce en Europe. S'il ne se départit jamais de sa nationalité française et s'il consacra une bonne partie de son action au service de la présence française en Grèce, A.-Z. Stephanopoli ne cessa en effet de promouvoir les intérêts de la Grèce en France, notamment le projet irrédentiste de la «Grande Idée». Quant à sa fille Jeanne Stephanopoli, l'une des toutes premières – sinon la première femme – à effectuer des études supérieures en Grèce, elle développa le réseau médiatique, diplomatique et culturel de son père pour mettre son action au service de la promotion des intérêts grecs en Occident. C'est ainsi qu'après avoir publié plusieurs brochures et ouvrages défendant les droits de l'hellénisme qui rencontrèrent un écho en Europe², elle fut mobilisée par la diplomatie vénizéliste pendant la Première Guerre mondiale pour promouvoir l'irrédentisme grec.

Dans cette communication, nous nous efforcerons d'évaluer la contribution des Stephanopoli père et fille au développement de l'État grec entre les années 1863 et 1923, soit à un moment clé de son histoire (révoltes crétoises, annexion de la Thessalie,

---

² Parmi ces titres, citons: *Bulgares contre Hellènes, Grecs et Bulgares en Macédoine, Trente-deux ans de propagande roumaine en Macédoine: les Koutzovlaques et l'Hellénisme* (1903), *Les Îles de la Mer Egée. Leurs privilèges. Avec documents et notes statistiques* (1912). L'écho de ces publications sera mesuré à l'aune de leur réception dans la presse française de l'époque, après consultation du site *Retronews* de la Bibliothèque nationale de France, qui recense divers articles publiés par les Stephanopoli père et fille dans les médias français.

guerre gréco-turque de 1897, lutte pour la Macédoine, guerres balkaniques, Première Guerre mondiale et «schisme national», Catastrophe d'Asie Mineure). Sur la base d'un travail d'archives en cours, les questions auxquelles nous tenterons d'apporter des réponses sont les suivantes: quelles stratégies – «médiatiques», diplomatiques et culturelles – Antonios-Zannettakis et sa fille Jeanne Stephanopoli mirent-ils en œuvre, durant une période de six décennies, de 1863 à 1923, pour promouvoir les intérêts de l'hellénisme? Avec quels acteurs majeurs de leur temps se lièrent-ils pour arriver à leurs fins? Quelle fut l'étendue de leurs réseaux? Au-delà du caractère multiforme de la vaste activité de médiation culturelle déployée par les Stephanopoli – professeur de langue, rédacteur et éditeur de presse, auteur(e) –, il s'agira de mesurer leurs interactions avec certaines institutions majeures de leur temps, en particulier l'École française d'Athènes. Il s'agira aussi de questionner la notion de circulation culturelle transnationale – transferts de savoirs et d'idées – et d'identité culturelle au sens large.

Σοφία Ματθαίου

**Έλληνες φιλόλογοι της διασποράς
κατά τον 19ο αι.:
Συγκλίσεις και αποκλίσεις
από τους ομοτέχνους τους στην Ελλάδα**

Η ανακοίνωση θα εστιάσει στο φιλολογικό έργο των λογίων της διασποράς σε αντιπαραβολή με το αντίστοιχο των φιλόλογων που ζουν στο πλαίσιο του ελληνικού κράτους. Θα διερευνηθεί αν και σε ποιο βαθμό οι εκτός ελληνικού κράτους Έλληνες φιλόλογοι «ξεφεύγουν» από το «δεσμευτικό» όχι μόνο από ιδεολογική, αλλά και από πρακτική άποψη κατά τον 19ο αι. περιβάλλον του ελληνικού κράτους ως προς την καλλιέργεια μιας ραγδαία αναπτυσσόμενης στην Ευρώπη (με πρωτοστατούσες τις γερμανικές χώρες) επιστήμης. Δεδομένης της ιδιαίτερης επικοινωνίας τους με το ευρωπαϊκό πολιτισμικό γίγνεσθαι, θα διερευνηθεί επίσης αν και σε ποιο βαθμό συγκροτούν έναν διακριτό «τύπο» λογίων με κριτήριο το έργο τους στον συγκεκριμένο τομέα. Ο Διονύσιος Θερεϊανός (1834-1897) και ο Θεαγένης Λιβαδάς (1827-1903) που ζουν στην Τεργέστη, καθώς και ο Ηροκλής Βασιιάδης (1821-1890) που ζει στην Κωνσταντινούπολη θα αποτελέσουν τα εξεταζόμενα παραδείγματα.

Αικατερίνη Μητραλέξη

**Ο Αλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβής
και η γερμανική γραμματεία**

Στόχος της παρούσας ερευνητικής προσέγγισης είναι η μελέτη της πολύπλευρης σχέσης του Αλέξανδρου Ρίζου Ραγκαβή (1809-1892) με τη γερμανική γραμματεία και οι τρόποι με τους οποίους ο Ραγκαβής λειτούργησε ως πολιτισμικός διαμεσολαβητής στη νεότερη Ελλάδα, από τα πρώτα χρόνια του Όθωνα ως τα τέλη του 19ου αι. Ο πολυκύμαντος βίος αυτού του πολυπράγμονος πολιτικού, διανοούμενου και συγγραφέα είναι γνωστός, όπως και ο σημαντικός ρόλος του στη συγκρότηση του νέου ελληνικού κράτους, από πολλές και διαφορετικές θέσεις ευθύνης στο δημόσιο βίο της χώρας. Ήδη από το 1832, ως στέλεχος του Υπουργείου Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδύσεως, μεριμνά για θέματα δημόσιας εκπαίδευσης, συμβάλλει επίσης στην ίδρυση του Πανεπιστημίου και στην ίδρυση της Αρχαιολογικής Εταιρείας, διατηρεί από το 1844 και επί σειρά ετών την έδρα καθηγητού της αρχαιολογίας στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας για να ακολουθήσει στη συνέχεια, από το 1867, καριέρα διπλωμάτη, διατελέσας πρέσβης της Ελλάδας στην Ουάσιγκτον και στο Βερολίνο.

Ενδιαφέρον για την παρούσα μελέτη παρουσιάζει η μεταφραστική του δραστηριότητα

για τις ανάγκες της δημόσιας εκπαίδευσης στα πρώιμα χρόνια του νέου ελληνικού κράτους. Ο Ραγκαβής μεταφράζει και συνθέτει εγχειρίδια παιδαγωγικού χαρακτήρα, μεταξύ αυτών και κείμενα του J. H. Campe (1746-1818), ιδιαίτερα γνωστού συγγραφέα παιδαγωγικής λογοτεχνίας στη Γερμανία την εποχή του Διαφωτισμού, μέσα από τα κείμενα του οποίου οι νεότερες γενιές μούονται και μετέχουν των ιδεών του Διαφωτισμού και εκπαιδεύονται σύμφωνα με τις αξίες και τις αρετές της ανερχόμενης γερμανικής αστικής τάξης. Σε ποιο βαθμό και προς ποια κατεύθυνση «εξελλήνισε», σύμφωνα με τη δική του διατύπωση (δηλαδή όχι απλώς μετέφρασε), ο Ραγκαβής τα κείμενα του Campe για τις ανάγκες της εκπαίδευσης των νεοελλήνων, είναι ένα από τα ερωτήματα της παρούσας μελέτης. Αλλά και όσον αφορά την εισαγωγή της γερμανικής αντίληψης για την αρχαιότητα και την επίδρασή της στην νεοελληνική αρχαιολατρία εν γένει, πρόθεση της μελέτης είναι να εξετάσει την έκταση της συμβολής του A. P. Ραγκαβή στην εδραίωση αυτού του παραδείγματος που θα διεισδύσει στην πνευματική, επιστημονική και καλλιτεχνική πραγματικότητα της νεότερης Ελλάδας. Το βασικό ερώτημα, βέβαια, είναι η σχέση του Ραγκαβή με τη γερμανική λογοτεχνία, οι επιδράσεις που δέχθηκε και οι μεταφραστικές του επιλογές από το έργο γερμανών συγγραφέων, σε συνάρτηση με τη δράση του ως κριτού της νεοελληνικής λογοτεχνικής παραγωγής (συμμετοχή στις επιτροπές των δύο επίσημων ποιητικών

διαγωνισμών, του Ράλλειου και του Βουτσιναίου) και ως συνιδρυτού λογοτεχνικών περιοδικών (*Πανδώρα*). Ενδεικτικά η μελέτη θα προβεί σε μια ανάγνωση, υπό το πρίσμα αυτό, της «Φροσύνης» (1837) και θα εστιάσει στη δια βίου σταθερή σχέση του Α. Ρ. Ραγκαβή με το έργο των γερμανών συγγραφέων του γερμανικού κλασικισμού Johann Wolfgang Goethe και Friedrich Schiller.

Μαριλίζα Μητσού

**Πολιτισμικές μεταφορές
και ανθρωπιστικές σπουδές
στην καμπή του 20ού αι.**

Το τελευταίο τέταρτο του 19ου αι. διαμορφώθηκε σταδιακά, στον ελληνόφωνο, γαλλόφωνο και γερμανόφωνο ακαδημαϊκό χώρο, ένα νέο ερευνητικό πεδίο με αντικείμενο τη γραμματεία και τη γλώσσα της μεσαιωνικής και νεότερης Ελλάδας. Οι εκπρόσωποί του, δραστήριοι καθηγητές και υπηγητές ανθρωπιστικών επιστημών, μαχητικοί διανοούμενοι και παραγωγικοί συγγραφείς, λειτούργησαν μεμονωμένα, ο καθένας στον τόπο του, αλλά και συλλογικά, συνεργαζόμενοι και δημιουργώντας μια έκδηλη δυναμική. Έτσι, καθοριστική θεωρήθηκε η συμβολή του Émile Legrand (1841-1903) στην κατοχύρωση της επιστήμης του νέου ελληνισμού, του Ν. Γ. Πολίτη (1852-1921) στη μελέτη της νεοελληνικής και συγκριτικής μυθολογίας, του Γιάννη Ψυχάρη (1854-1929) στη θέσπιση της ιστορικής γλωσσολογίας, των Karl Krumbacher (1856-1909) και Karl Dieterich (1869-1935) των βυζαντινών σπουδών και της νεοελληνικής φιλολογίας. Σχεδόν συνομήλικοι οι περισσότεροι, νεωτεριστές και κοσμοπολίτες, οι πέντε αυτοί πανεπιστημιακοί βρίσκονταν επί χρόνια σε τακτική επικοινωνία μεταξύ τους, ανταλλάσσοντας βιβλία, γνώσεις και ιδέες, και

συγκροτώντας ένα επαγγελματικό και κοινωνικό διαπολιτισμικό δίκτυο υψηλής απόδοσης.

Η αλληλογραφία τους, οι κοινές δραστηριότητες, η αλληλέγγυα υποστήριξη αλλότριων πρωτοβουλιών φανερώνει το εύρος και την αποδοτικότητα των πολιτισμικών ανταλλαγών τους. Σε ποιο βαθμό και με ποια μέθοδο μια *προσωπογραφία* τους – με τη σημασία της συλλογικής βιογραφίας μιας ομάδας ακαδημαϊκών διδασκάλων, ελληνοιστών, νεοελληνοιστών και βυζαντινολόγων, στην καμπή του 20ού αι. – θα μπορούσε να χρησιμεύσει στη χαρτογράφηση και τη διερεύνηση των πολιτισμικών μεταφορών στο ελληνικό κράτος, την εποχή που ανασυντάσσεται, πενήντα χρόνια μετά την ίδρυσή του; Αντικείμενο μικροϊστορίας, πώς νομιμοποιείται η *προσωπογραφία* ως εργαλείο της ιστοριογραφίας; Πώς ανταποκρίνεται στις προδιαγραφές των σύγχρονων διεθνικών σπουδών; Η ανακοίνωσή μου θα είναι μια πρώτη απόπειρα διαχείρισης παρόμοιων ερωτημάτων στο πλαίσιο της προβληματικής του ερευνητικού προγράμματος *Πολιτισμικοί διαμεσολαβητές ανάμεσα στην Ελλάδα, τη Γαλλία και άλλες ευρωπαϊκές χώρες, 1830-1974*.

Μαρία Μπιζιά

**Ανθολογίες νεοελληνικής λογοτεχνίας
στον γερμανόφωνο κόσμο:
Πολιτισμικές διαμεσολαβήσεις
και ο ρόλος της ιδεολογίας**

Δύο από τους κυριότερους παράγοντες ελέγχου του λογοτεχνικού συστήματος είναι, κατά τον A. Lefevere, η πατρωνία (patronage) και η ποιητική (poetics). Η πατρωνία συμπεριλαμβάνει πρόσωπα και θεσμούς, εντός και εκτός λογοτεχνικού συστήματος, που επηρεάζουν την αποδοχή ή μη των έργων και των μεταφράσεών τους. Στην ποιητική δεν εντάσσονται μόνο λογοτεχνικοί μηχανισμοί, αλλά και ιδεολογικές παράμετροι, για παράδειγμα η κυρίαρχη πολιτική ιδεολογία μεταφραστών ή εκδοτών, που ρυθμίζουν τον ρόλο που εκπληρώνει η λογοτεχνία σε ένα δεδομένο κοινωνικοπολιτικό σύστημα.

Στόχος της παρούσας μελέτης είναι από τη μία να εξεταστούν οι σχέσεις ιδεολογίας και μετάφρασης βάσει ενός αντιπροσωπευτικού, μέχρι στιγμής μη συστηματικά διερευνημένου, σώματος ανθολογιών νεοελληνικής λογοτεχνίας, που εκδόθηκαν στο γερμανόφωνο κόσμο από το 1944 έως και το 1973· από την άλλη να χαρτογραφηθούν τα δίκτυα των λογοτεχνικών διαμεσολαβητών, που συνέβαλαν στην έκδοση των ανθολογιών και την προώθηση συγκεκριμένων

όψεων (images) της Ελλάδας στις γερμανόφωνες χώρες υποδοχής. Στο πλαίσιο αυτό, ιδιαίτερη έμφαση θα δοθεί στη δράση και την εμπλοκή με την Ελλάδα λιγότερο γνωστών διαμεσολαβητών, όπως των Otto Staininger, Chlodwig Plehn, Marika Mineemi.

Ένα βασικό ερώτημα, που διαπερνά ολόκληρη τη μελέτη, είναι πώς η κυρίαρχη πολιτική ιδεολογία προσώπων και θεσμών — και στο σημείο αυτό οι διαμεσολαβήσεις στην Ανατολική και Δυτική Γερμανία προσφέρουν ένα πολύ ενδιαφέρον παράδειγμα — καθορίζει την επιλογή και χρήση των μεταφρασμένων κειμένων/συγγραφέων. Επίσης, πώς η ιδεολογία και η ποιητική, έτσι όπως τις ορίζει ο Lefevere, διαμορφώνουν μεταφραστικές στρατηγικές και τεχνικές και καθορίζουν εν τέλει το συγκεκριμένο μεταφραστικό αποτέλεσμα.

Οι επιλεγμένες προς παρουσίαση ανθολογίες αναλύονται ως μέσον λογοτεχνικών και πολιτισμικών μεταφορών με βάση τα χαρακτηριστικά γνωρίσματά τους, όπως αυτά περιγράφηκαν από τον Holger Klein στον τόμο *International Anthologies of Literature in Translation*. Έτσι, διερευνάται και αναδεικνύεται η σκοποθεσία των εκδόσεων, το αναγνωστικό κοινό, τα κριτήρια επιλογής συγγραφέων/κειμένων σε συσχέτισμό με τα ιστορικά συμφραζόμενα, η δομή των ανθολογιών, ο ρόλος του παρακειμένου και, τέλος, η απήχησή τους.

Σωκράτης Νιάρος

**Η πολιτισμική διαμεσολάβηση
υπό θεσμική διαχείριση
στην Ελλάδα της μεσοπολεμικής περιόδου**

Η παρούσα εισήγηση επιχειρεί να εξετάσει τον τρόπο με τον οποίο θεσμοί του ελληνικού Μεσοπολέμου, όπως η ακαδημία και το πανεπιστήμιο, λειτούργησαν ως φορείς διαχείρισης της πολιτισμικής διαμεσολάβησης. Αξιοποιώντας την υφιστάμενη γνώση γύρω από τα ανώτατα αυτά ιδρύματα του Μεσοπολέμου, εμπλουτισμένη με κειμενικά δεδομένα από τους τόμους των πρακτικών και τον ημερήσιο και περιοδικό Τύπο της εποχής, η εισήγηση επικεντρώνεται στους επίσημους επετειακούς εορτασμούς μέσω των οποίων αποδόθηκε τιμή σε λογοτέχνες της ευρωπαϊκής γραμματείας. Τα κείμενα των ομιλιών που εκφωνήθηκαν σε αυτές τις τιμητικές εκδηλώσεις συνιστούν ένα είδος «ακαδημαϊκής κριτικής», που συνήθως δεν ταυτίζεται με τη συγκαιρινή της εξω-θεσμική «λογοτεχνική» και «δημοσιογραφική κριτική». Η διαμεσολαβητική τους ρητορική υπάγεται σε ένα πλαίσιο συμβολικής επικύρωσης του εγχειρήματος που είχε προωθηθεί από ορισμένους ηγετικούς εκπροσώπους της «Γενιάς του 1880» –κυρίως του Κωστή Παλαμά– και που απέβλεπε στη συγκρότηση ενός εθνικά διακριτού πολιτισμικού προτάγματος, ικανού να συνδεθεί με

μια ορισμένη πολιτισμική παράδοση του αγγλικού, του γαλλικού και του γερμανικού ρομαντισμού. Αντιθέτως, η διαμεσολαβητικού χαρακτήρα κριτική παρέμβαση άλλων συγγραφέων είτε της ίδιας είτε και μεταγενέστερων γενεών, η οποία συνδεόταν με πιο πρόσφατες τάσεις του ευρωπαϊκού πολιτισμικού γίγνεσθαι –όπως ο συμβολισμός και ο νατουραλισμός του ύστερου 19ου αι.– δεν φαίνεται να ενσωματώθηκε στο υπό διαμόρφωση ιδεολογικό πλαίσιο της μεσοπολεμικής «ακαδημαϊκής κριτικής».

Φίλιππος Παππάς

**Όταν οι τυπογράφοι έγιναν εκδότες
(τέλη 19ου-αρχές 20ού αι.)**

Ο ρόλος των εκδοτών όσον αφορά τη δημοσίευση λογοτεχνικών κειμένων αρχίζει να γίνεται πιο διακριτός και αυτονομημένος από την απλή τυπογραφική εργασία στα τέλη του 19ου αι., τόσο στις αυτοτελείς σειρές όσο και στον ημερήσιο και περιοδικό Τύπο. Είναι η εποχή που το αναγνωστικό κοινό, ιδίως της Αθήνας, «διευρύνεται και διασπάται» (Α.Πολίτης).

Στην ανακοίνωσή μου θα εστιάσω σε πρόσωπα που σηματοδότησαν την αλλαγή, όπως ο Βλάσης Γαβριηλίδης, που ήταν υπεύθυνος για την ανάδειξη της αγγλοσαξονικής λογοτεχνίας στις σελίδες της εφημερίδας *Ακρόπολις*, που εξέδιδε, όπως οι Άννινοι του *Άστεως*, με τον λόγιο χαρακτήρα, όπως ο Δημήτριος Καλαποθάκης, του μαζικότερου *Εμπρός*, που αναδεικνύει το διήγημα και το χρονογράφημα και όπως ο Κίμων Μιχαηλίδης των ποιοτικών *Παναθηναίων*, που συμβάλλουν καθοριστικά στην ανάδειξη λογοτεχνικών έργων του Παπαδιαμάντη.

Ξεχωριστή έμφαση θα δοθεί στην προσωπικότητα του Γεωργίου Δ. Φέξη, του γιου και αδερφού σημαντικού τυπογράφου, ο οποίος ήταν ο πρώτος εκδότης που, στο κατώφλι του 20ού αι., δημιουργεί ποικίλες συστηματικές

λογοτεχνικές σειρές (τις «βιβλιοθήκες» — θεατρική, φιλοσοφική, μελοδραματική, λογοτεχνική, πατριωτική κοκ.), με τακτική λίστα συνεργατών, με αξιοποίηση επιμελητών (όπως ο Ν. Λάσκαρης στην πρώτη βιβλιοθήκη που εκδίδει, τη θεατρική) και με αξιοσημείωτη συνέπεια, ποικιλία και περιοδικότητα.

Η εξέταση των προσωπικοτήτων των εκδοτών θα γίνει κυρίως μέσα από το πρίσμα των λογοτεχνικών μεταφράσεων που εξέδιδαν.

Γεωργία Πατερίδου

**Η αποτίμηση του Ψυχάρη
ως πολιτισμικού διαμεσολαβητή**

Ο Γ. Ψυχάρης ήταν από τους πιο παραγωγικούς συγγραφείς της εποχής του, καθώς η δραστηριότητά του περιλάμβανε τη συγγραφή έργων για δύο διαφορετικές αναγνωστικές κοινότητες (το κοινό της Γαλλίας και το κοινό της Ελλάδας). Παρότι το έργο του δεν διαβάστηκε πολύ στην Ελλάδα, και ίσως όχι περισσότερο και στη Γαλλία, η συμβολή του στην ανάπτυξη του πεζού λόγου για τη νεοελληνική λογοτεχνία ήταν καθοριστική. Η γλωσσολογική του παιδεία και ο τρόπος που αντιλαμβάνονταν την εξέλιξη της ελληνικής γλώσσας καθόρισαν και το είδος αλλά και τη γλώσσα των μυθιστορημάτων του. Η ανακοίνωση αυτή θα βασιστεί στην καταγραφή που έγινε στη βάση δεδομένων του οικείου προγράμματος, συνοψίζοντας μέσα από συγκεκριμένα παραδείγματα (στο πεδίο της λογοτεχνίας, αλλά όχι μόνο) τον ρόλο του Ψυχάρη ως πολιτισμικού διαμεσολαβητή μεταξύ Ελλάδας και Γαλλίας ή Γαλλίας και Ελλάδας.

Ουρανία Πολυκανδριώτη

**Παιδαγωγοί διαμεσολαβητές
στο γύρισμα του 19ου αι.**

Με αφορμή το έργο του Ιωάννη Πανταζίδα και τις απόψεις που διατυπώνει για το επάγγελμα του παιδαγωγού και για τη γυμνασιακή εκπαίδευση, η ανακοίνωση αυτή θα επικεντρωθεί στο ρεύμα που αναπτύχθηκε στο τέλος του 19ου και στις αρχές του 20ού αι. από μια κατηγορία παιδαγωγών που στόχευαν στην ανάπτυξη μιας καθαρά ελληνικής εκπαίδευσης, η οποία όμως τελικά εμπεριείχε και αφομοιωμένα ευρωπαϊκά πρότυπα και μεθόδους. Και αυτό δεν ήταν παράλογο, καθώς οι σημαντικότεροι παιδαγωγοί του τέλους του 19ου αι. είχαν σπουδάσει στη Γερμανία. Με γνώμονα επίσης τη μεταφραστική δράση πολλών Συλλόγων της εποχής, καθώς και τα μεταφρασμένα αναγνώσματα για παιδιά, θα επιχειρηθεί να σκιαγραφηθεί η ιδεολογική και πνευματική φυσιογνωμία των παιδαγωγών/λογίων στο τέλος του 19ου και στις αρχές του 20ού αι.

Δέσποινα Προβατά

Le réseau grec de Juliette Adam

Célèbre salonnière, femme de lettres et directrice de la *Nouvelle Revue*, Juliette Adam, qui a associé son nom au sort de la IIIe République, était l'une des femmes les plus informées et les plus influentes de son époque. Passionnée de politique, elle se penche sur le sort de la Grèce moderne qui se trouve, dans le dernier quart du XIXe siècle, au cœur de passions politiques liées aux rivalités et les nationalismes balkaniques. À travers sa revue et les *Lettres sur la politique extérieure* qu'elle signe durant vingt ans, Juliette Adam accorde une attention particulière à la vie politique grecque et s'engage à la défense de l'hellénisme à un moment où la politique française ne lui est guère favorable. Le détail et le suivi de ses écrits — publiés dans la *Nouvelle Revue* mais aussi dans d'autres périodiques — soulèvent la question des sources et des informateurs qu'elle a pu avoir.

En effet, autour de la directrice de la revue et au sein de son salon se constitue un réseau grec, comme en témoigne sa riche correspondance. Réseau d'intellectuels, avec en tête Démétrius Bikélas, ami fidèle et collaborateur précieux, et Jean Psichari, qui collabore également à la *Nouvelle Revue*, le réseau grec de Juliette Adam compte aussi des hommes politiques et des diplomates, des journalistes, des jeunes étudiants et des commerçants voire des Grecs de passage à Paris,

sans oublier les membres de la très active communauté grecque de la ville.

Notre objectif est d'examiner la manière dont s'organise et se structure ce réseau et comment il a collaboré avec Juliette Adam dans ses efforts de soutenir les revendications irrédentistes des Grecs et de ressusciter un philhellénisme politique.

Άλκηστη Σοφού

Hubert Pernot et l'Institut Néohellénique à la Sorbonne

Hubert Pernot occupa la chaire du grec moderne à la Sorbonne jusqu'en 1937. Etudiant à l'École des Langues Orientales, il avait suivi les cours d'Émile Legrand et de Jean Psichari. Très jeune il prit la «résolution de [se] consacrer définitivement à la Grèce moderne».

Les archives d'Hubert Pernot nous permettent de retracer l'histoire de l'enseignement du grec moderne à la Sorbonne (1912-1937) ainsi que celle de la fondation de l'Institut Néo-hellénique. Une partie de sa correspondance ainsi que ses notes des cours de littérature et de langue nous révèlent le contenu et l'orientation de ces cours.

Pour lui la fondation des cours de langue et de littérature grecques modernes à la Sorbonne (1912) serait «la preuve que nous réunirons ici, dans une même ardeur, l'élément hellénique et l'élément philhellénique». Selon lui «parmi les nombreuses tâches qui sont celles de la Sorbonne une des plus belles est certainement celle qui consiste à multiplier les communications intellectuelles entre nations».

Pernot fait partie de ces hommes de sciences qui depuis le début de la IIIe République affirment les droits de la Grèce en Orient toute en revendiquant une place prépondérante de la France et de ses vertus citoyenne et civilisatrice dans la région. «On observe

en ce moment en Grèce (...) [qu'on] procède à une sorte de reboisement intellectuel et surtout pédagogique. J'ai la conviction que pour obtenir des résultats non éphémères de tenir compte de la parenté des terrains et qu'à ce titre seul la France mériterait déjà d'être l'objet d'une attention particulière».

Αλεξάνδρα Σφοίνη

**Φιλελεύθερη πολιτική σκέψη
και πολιτισμική διαμεσολάβηση
στις πρώτες δεκαετίες του ελληνικού κράτους:
Μεταφραστές και μεταφράσεις (1830-1860)**

Στις πρώτες δεκαετίες της συγκρότησης του ελληνικού κράτους οι πολιτισμικές διαμεσολαβήσεις στο πεδίο της πολιτικής σκέψης πραγματοποιήθηκαν σε μεγάλο βαθμό μέσω των μεταφράσεων και των μεταφραστών της περιόδου 1830-1860. Χωρίς να είναι πάντοτε πολιτικού περιεχομένου, οι μεταφράσεις άπτονται της πολιτικής και δίνουν στους μεταφραστές τη δυνατότητα να εκφράσουν πολιτικές ιδέες στους προλόγους τους. Διακρίνουμε τρεις χρονικές στιγμές στις δεκαετίες 1830, 1840 και 1850. Θα γίνει αναφορά στους Αναστάσιο Πολυζωΐδη, Βιάρo Καποδίστρια, Ιωάννη Κοκκώνη, Παναγιώτη Χαλικιόπουλο, Ευστάθιο Σίμο, Ιωάννη Βρατσάνο, Αριστέϊδη Οικονόμου, και άλλους μεταφραστές που έχουν διαμεσολαβήσει φιλελεύθερες και δημοκρατικές ιδέες με βάση κυρίως το γαλλικό παράδειγμα.

Άννα Ταμπάκη

**Ο Δημήτριος Βερναρδάκης,
εισηγητής του ρομαντικού δράματος
και οι ανακολουθίες του**

Η δραστηριότητα του Δημητρίου Βερναρδάκη (1833-1907) υπήρξε πολυσχιδής, με έντονη εμπλοκή στην κίνηση των ιδεών του δευτέρου μισού του 19ου αιώνα. Μνημονεύω για παράδειγμα τις επηρεασμένες από τις εγγελιανές θεωρίες απόψεις του για τη ροή της ιστορίας, για «τον διαχωρισμό των εθνών σε ιστορικά και μή, την ακμή και την παρακμή τους και τη μεταφορά του πολιτισμού από τό ένα έθνος στο άλλο», καθώς και την έμφαση που προσδίδει, μέσα από το ιστοριογραφικό του έργο, στην άρθρωση των πνευματικών και πολιτισμικών φαινομένων, στοιχεία που εμπεριέχονται και στην κατασκευή της θεωρίας του περί ρομαντικού δράματος. Οι γλωσσικές του αντιλήψεις υποδηλώνουν τις αντιφάσεις του «καθαρολόγου» Βερναρδάκη, που υπήρξε ένας «ανορθόδοξος» πρόδρομος και κήρυκας της γλωσσικής αναγέννησης, ως θεωρητικού υποστηρικτή της δημοτικής, υπερασπιστή του δημοτικού τραγουδιού, ιδίως του κλέφτικου, συνομιλητή με τον Εφταλιώτη και τον Πάλλη, και αποδεκτού από τον Ψυχάρη.

Άξια ενδελεχούς μελέτης είναι η κορυφαία θέση που κατέχει στο νεοελληνικό θέατρο της

εποχής του ως μείζων θεωρητικός και δραματοουργός. Παλαιότεροι μελετητές έχουν διατυπώσει εύστοχες παρατηρήσεις και έχουν αναλύσει με ευαισθησία ποικίλα διαφορούμενα ζητήματα. Η συμβολή του στην κατασκευή μιας θεωρίας περί «εθνικού δράματος» παραμένει καιρία. Το προγραμματικό αυτό κείμενο, το οποίο, κοντά στα κατά πολύ ωχρότερο «Προοίμιον» της *Φροσύνης* (1837) του Αλ. Ρίζου Ραγκαβή, το οποίο φέρει επιδράσεις από τις θεωρίες του Victor Hugo, ενέχει τη θέση ρομαντικού μανιφέστου και είναι κείμενο πολύ πλούσιο σε ιδέες αλλά και ανακολουθίες.

Τα «Προλεγόμενα περί εθνικού ελληνικού δράματος και ιδίως του παρόντος», που συνέθεσε φοιτητής ακόμη στη Γερμανία και προτάσσονται στη *Μαρία Δοξαπατρή* αποτελούν πρωτόλειο και ταυτοχρόνως το παλαιότερο σοβαρό δείγμα εμπλοκής του Δημητρίου Βερναρδάκη στον χώρο της δραματοουργίας, αν και έχει εντοπισθεί μια Αγγελία έκδοσης της τραγωδίας *Αλέξανδρος ο Μέγας* του Ρακίνα, σε μετάφραση Βερναρδάκη, με χρονολογία 1851.

Πολύς λόγος έχει ήδη γίνει για τη μεταστροφή του από τις αφοριστικές ιδέες που με τόση θέρμη υποστήριξε στα «Προλεγόμενα» σχετικά με τη θεματολογία του δράματος, την τόσο γοργή μετατόπισή του από έναν ενθουσιώδη και άκρατο σαιξπηρισμό και τη μετέπειτα πρακτική της ωριμότητας που ρέπει, με αποκορύφωμα την *Φαύστα* (1893) προς τον βαθμιαίο συγκερασμό

κλασικιστικών και ρομαντικών στοιχείων, με κυρίαρχες όμως πάντοτε τις συνιστώσες του θρησκευτικού και εθνικού στοιχείου. Μεταστροφή που εκδηλώνεται εμπράκτως με τη συγγραφή των *Κυψελιδών* (1860) και λίγα χρόνια αργότερα με τη συγγραφή της *Μερόπης* (1866), έμμετρης πεντάπρακτης τραγωδίας που τηρεί τους κλασικούς κανόνες και βρίσκεται στον αντίποδα των ρομαντικών θέσεων που εκφράζει η *Μαρία Δοξαπατρή*.

Εάν το πρώτο μέρος των «Προλεγομένων» του εμφορείται από τον γερμανικό ρομαντικό στοχασμό, στο δεύτερο μέρος μεγάλο μέρος της επιχειρηματολογίας του συγγραφέα περιστρέφεται γύρω από τις αρχές και την ουσία της κλασικής τέχνης, με άξονα την αριστοτελική ποιητική και τις μεταγενέστερες αυτής φιλοσοφικές ερμηνείες. Αλλά και από τη ρομαντική ως προς το θέμα και την κατασκευή της *Μαρίας Δοξαπατρή* αναδύεται ήδη αυτή η ιδιαίτερη χροιά του δραματουργικού έργου του Βερναρδάκη, ο εθνισμός, η σύζευξη με την αρχαιότητα και η καθολική σύλληψη του ελληνισμού, μια από τις βασικές ιδιοτυπίες του ελληνικού ρομαντισμού.

ΛΙΣΤΑ ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΩΝ

1. **Αθήνη Στέση**, Τμήμα Φιλολογίας,
Πανεπιστήμιο Πατρών (athini@upatras.gr)
2. **Αντωνοπούλου Αναστασία**, Τμήμα
Γερμανικής Γλώσσας και Φιλολογίας,
Ε.Κ.Π.Α (anasant@gs.uoa.gr)
3. **Αποστολή Πέρσα**, Μέλος Σ.Ε.Π., Ε.Α.Π.
(persapost@yahoo.gr)
4. **Arnoux-Farnoux Lucile**, Université de Tours
(lucile.arnoux@gmail.com)
5. **Βαρελάς Λάμπρος**, Τμήμα Φιλολογίας,
Α.Π.Θ. (lambrosvar@yahoo.gr)
6. **Βλαβιανού Αντιγόνη**, Σχολή
Ανθρωπιστικών Επιστημών, Ε.Α.Π.
(vlavianou@eap.gr)
7. **Γιώτη Αγγέλα**, Τμήμα Φιλολογίας,
Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων
(angela.gioti@googlemail.com)
8. **Γκότση Γεωργία**, Τμήμα Φιλολογίας,
Πανεπιστήμιο Πατρών (gotsi@upatras.gr)
9. **Δημητρούλια Τιτίκα**, Τμήμα Γαλλικής
Γλώσσας και Φιλολογίας, Α.Π.Θ.
(tdimi@frl.auth.gr)

10. **Διαμαντοπούλου Λίλια**, Ludwig-Maximilians-Universität, Μόναχο
(lilia.diamantopoulou@gmail.com)
11. **Ελ Γκεντί Παναγιώτης**, Υποψήφιος Διδάκτωρ, Τμήμα Φιλολογίας, Ε.Κ.Π.Α.
(panagiotis.elgedi@gmail.com)
12. **Ευθυμίου Λουκία**, Τμήμα Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας, Ε.Κ.Π.Α.
(leythim@frl.uoa.gr)
13. **Hillemann Marco**, Υποψήφιος Διδάκτωρ, Freie Universität, Βερολίνο
(m.hillemann@cemoq.fu-berlin.de)
14. **Καγιαλής Τάκης**, Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών, Ε.Α.Π. (kagialis@eap.gr)
15. **Καραμπίνη-Ιατρού Μιχαήλα**, Φιλολόγος, βιβλιοθηκάριος (liatrou@gmail.com)
16. **Κατσάνος Φίλιππος**, Rirra 21, Montpellier 3
(filippos.katsanos@protonmail.com)
17. **Κονάρης Μιχάλης**, Συνεργαζόμενος ερευνητής, Σουηδικό Ινστιτούτο Αθήνας
(m.konaris@gmail.com)
18. **Κωστακιώτης Γιώργος**, Διδάσκων INALCO – Sorbonne/Paris IV, Centre de Recherche PLIDAM (georges.kostakiotis@yahoo.fr)
19. **Λαλαγιάννη Βασιλική**, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων,

Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

(blalag@uth.gr)

20. **Larriba Élisabel**, Université d'Aix-Marseille - CNRS, Telemme UMR 7303, Επίτιμο μέλος Institut Universitaire de France
(Larriba@msh.univ-aix.fr)
21. **Μανιτάκης Νικόλας**, Τμήμα Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας, Ε.Κ.Π.Α.
(manitaki@frl.uoa.gr)
22. **Marcou Loïc**, Διδάκτωρ Νεοελληνικής Φιλολογίας, Συνεργαζόμενος ερευνητής EHESS (CETOBaC) (loic.marcou@outlook.fr)
23. **Ματθαίου Σοφία**, Κύρια Ερευνήτρια, Τομέας Νεοελληνικών Ερευνών, Ι.Ι.Ε./Ε.Ι.Ε.
(sofmat@eie.gr)
24. **Μητραλέξη Αικατερίνη**, Τμήμα Γερμανικής Γλώσσας και Φιλολογίας, Ε.Κ.Π.Α
(kmitral@gs.uoa.gr)
25. **Μητσού Μαριλίζα**, EHESS (marie-elisabeth.mitsou@ehess.fr)
26. **Μπιζιά Μαρία**, Διδάκτωρ Πανεπιστημίου Μονάχου (maria.v.biza@gmail.com)
27. **Νιάρος Σωκράτης**, Διδάκτωρ Νεοελληνικής Φιλολογίας, Μεταδιδακτορικός Ερευνητής, Τμήμα Φιλολογίας, Α.Π.Θ.
(sokratisniaros@yahoo.gr)

28. **Ντουνιά Χριστίνα**, Τμήμα Φιλολογίας,
Ε.Κ.Π.Α. (cdounia@phil.uoa.gr)
29. **Παπαθεοδώρου Γιάννης**, Τμήμα
Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Πατρών
(ypapath@upatras.gr)
30. **Παππάς Φίλιππος**, Μέλος Σ.Ε.Π., Ε.Α.Π.,
Πανεπιστήμιο Κρήτης
(pappasphilippos@gmail.com)
31. **Πατερίδου Γεωργία**, Σχολή Ανθρωπιστικών
Επιστημών, Ε.Α.Π. (gpateridou@eap.gr)
32. **Πεχλιβάνος Μίλτος**, Freie Universität,
Βερολίνο (mpechliv@zedat.fu-berlin.de)
33. **Πολυκανδριώτη Ουρανία**, Διευθύντρια
Ερευνών, Τομέας Νεοελληνικών Ερευνών,
Ι.Ι.Ε./Ε.Ι.Ε. (ranpoly@eie.gr)
34. **Προβατά Δέσποινα**, Τμήμα Γαλλικής
Γλώσσας και Φιλολογίας, Ε.Κ.Π.Α.
(dprovata@frl.uoa.gr)
35. **Ρασιδάκη Αλεξάνδρα**, Τμήμα Γερμανικής
Γλώσσας και Φιλολογίας, Α.Π.Θ.
(alrasid@del.auth.gr)
36. **Σοφού Άλκηστη**, Institut Néohellénique de
la Sorbonne (a.sofou@gmail.com)
37. **Σταυροπούλου Έρη**, Τμήμα Φιλολογίας,
Ε.Κ.Π.Α. (estavrop@phil.uoa.gr)

38. **Στόικου Ζυράννα**, Υποψήφια Διδάκτωρ,
Freie Universität, Βερολίνο (z.stoikou@fu-berlin.de)
39. **Σφοίνη Αλεξάνδρα**, Κύρια Ερευνήτρια,
Τομέας Νεοελληνικών Ερευνών, Ι.Ι.Ε./Ε.Ι.Ε.
(alexsfin@eie.gr)
40. **Ταμπάκη Άννα**, Τμήμα Θεατρικών
Σπουδών, Ε.Κ.Π.Α. (atabaki@theatre.uoa.gr)
41. **Τσιριμώκου Λίζυ**, Τμήμα Φιλολογίας,
Α.Π.Θ. (firaris@lit.auth.gr)
42. **Χορόζη Φιλίππα**, Υποψήφια Διδάκτωρ,
Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας, Ε.Κ.Π.Α.
(fchorozi@eie.gr)
43. **Χρυσανθόπουλος Μιχάλης**, Τμήμα
Φιλολογίας, Α.Π.Θ. (cryssant@lit.auth.gr)